

Roma médiakép 1988-2015
OTKA K113250: kutatási zárójelentés

Részletes tartalmi beszámoló

Szerzők: Messing Vera és Bernáth Gábor

Budapest 2017 július 30

Tartalomjegyzék

A kutatás háttere	3
1 és 4 kutatási komponens: Fősodró media tartalmi és vizuális elemzése.....	4
1.2. Jelenlét	6
1.3. Témaválasztás.....	7
1.4. Szereplők és hangok	11
1.5. Individualizáció.....	13
2 komponens: Vizuális elemzés.....	15
2.1. A sajtó képi illusztrációi	15
2.2. Televíziós hírek és azok képi elemei	16
2.3. Kvalitatív vizuális elemzés	17
3. Kutatási komponens. Diskurzusok: stratégiák és politika. Történelmi elemzés 1953-1989 (szerző: Bernáth Gábor).....	27
5. Kutatási komponens: fókusz csoportos vizsgálat: Romákkal beszélgetve a médiáról. Ellenállni a hatalom értelmezésének	34
5.1. Módszerek: A fókusz csoportok és a beszélgetések témái.....	34
5.2. Tapasztalatok a médiával	36
5.3. Reprezentációs eljárások és értelmezésük	36
5.3.1. Politikai és mediális igazolások: „ha egy cigány odacsinálna a kapu elé, azt is bevágnák, mert igazolja, amit csinálnak.”	36
5.3.2. Kiszolgáltatva a hivatalnak és a kamerának: „Ez szégyen, leszégyenítette azokat az embereket, gyerekeket, ország-világ előtt”	37
5.3.3. Kinek a nevében? Hitelesség és reprezentáció: „ki vannak ezek nevezve cigány vezetőnek. De ki nevezte ki őket? Senki! Ez a riport nevezte ki őket vezetőnek!”	40
Konklúzió.....	43
1. számú függelék:	45
2. számú függelék: Hivatkozások	49
3. számú Függelék: a project keretében készült folyóirat publikációk és konferencia előadások listája... 52	
Akadémiai publikációk	52
Konferencia és workshop előadások:.....	52
Médiamegjelenések.....	54

A kutatás háttere

Kutatásunk egy több mint két évtizede tartó kutatási folyamat folytatása. A két szerző (egyben a kutatás két résztvevője) az 1990-es évek eleje óta vizsgálta visszatérően a romák médiaképét, annak társadalmi közegét illetve hatásait mind a teljes, mind a roma társadalomra vonatkozóan. E kutatási folyamatban számos tartalomelemzés készült el a fősodró média híreivel kapcsolatban (1988, 1993, 1997, 2000, 2003, 2010-11). Ezek többsége hasonló kódutasítással és összehasonlítható mintavétellel készültek. Jelen kutatásunk egyik célja az volt, hogy ezt a sorozatot továbbfolytassuk és egy további tartalomelemzéssel longitudinálisan elemezzük, hogy milyen állandó és változó elemei voltak a romák médiaképének a rendszerváltás óta. Kutatásunk célja továbbá az volt, hogy megvizsgáljuk azokat a területeket, amelyek kiegészítik illetve magyarázzák a médiakép sajátosságait. Korábban ugyan készültek interjúk a fősodró média szerkesztőivel (Bernáth 2011), megvizsgáltuk a romák médiafogyasztásának jellemzőit (Bernáth és Messing 2001), készítettünk olyan kutatást, amely a többségi nézők percepcióját és reakcióját vizsgálta olyan médiatartalmak kapcsán, amelyekben roma aktor szerepel (Bernáth és Messing 2001), készült tartalomelemzés jelentősebb interetnikus konfliktusok médiabemutásáról (Bernáth és Messing 2000, Messing 2003, Messing 2013), valamint elemeztük a kisebbségi, roma média tartalmait is (Bernáth és Messing 1999). Hiányzott azonban néhány fontos részlet ahhoz, hogy e médiakép létrejöttének közegét és annak potenciális következményeit megérthessük. Ezeket is igyekeztünk kutatásunkban lefedni. Vizsgáltuk a televíziók híreinek vizuális elemeit, azt, hogy a szövegen túlmutatóan melyek azok a szerkesztői és képi elemek, amelyek a romákkal kapcsolatos híreket keretezik. Kutatásunk további célja az volt, hogy történelg is megvizsgáljuk a romák médiaképében jelenkező egyik legerősebb és leginkább tartós sztereotípiát: a romák bűnözését. A cigánybűnözés' narratívája kapcsán politikai kontextus történelg is vizsgálni kívántuk, hiszen a médiakép mindig valamilyen politikai kontextusban, közéleti nromák mentén jön létre, ezért fontos volt feltárni, hogy e narratíva milyen politikai közegben született és él túl évtizedeken át. Ugyanakkor fontosnak tartottuk a bűnözés képe kapcsán megvizsgálni azt is, hogy azt mennyire dominálják a romák illetve, más, hasonlóan kirekesztett csoportok. Végül, de talán legfontosabb eleme e komplex kutatásnak az volt, hogy feltárjuk, hogy a romák maguk hogyan vélekednek, hogyan érznek a róluk bemutatott médiakép kapcsán, milyen stratégiákat alakítanak ki annak érdekében, hogy az egyoldalú és gyakran sztereotíp médiaképpel megküzdjenek.

Az eredeti kutatási tervünk tartalmában egy ponton tértünk el, amely tovább bővítette a tervben leírt elemzéseket. 2015 nyarán, kutatásunk első évében, zajlott hazánkban az a jelentős menekült válság, amely a politikát, közbeszédet és a média jelentős részét elfogalalta. Mivel a menekültek hasonlóan kirekesztett népesség, médiaelemzésünket kiterjesztettük e válság médiabemutásának elemzésére, hogy megértsük mennyire egyedi illetve mennyiben a kirekesztett népességre általánosságban vonatkozóak a médiakép jellemzői. 2015 elején egy

részletesebb, 3 hétre kiterjedő tartalomelemzést végeztünk a menekültekkel kapcsolatos politikai és média kommunikációról is, mely nagyon hasznos összehasonlítási alapot jelentett a roma médiakép kontextusához.

E szerteágazó – különböző témákat és időbeliséget áttekintő – kutatásban 5 kutatási komponenset különítettünk el (média tartalmi és vizuális elemzése; romák és más kirekesztett csoportok (migránsok, menekültek és hajléktalanok) ábrázolása a bűnügyi hírekben; 'cigánybűnözés' politikai és média narratívájának történeti elemzése; romák médiareprezentációjának percepciója a roma közönség körében). Ehhez adódott hozzá +1. komponensünk a menekültválság médiaképének elemzése. Az alábbi kutatási jelentés e komponensek eredményeit összegző módon foglalja össze.

1 és 4 kutatási komponens: Fősodró média tartalmi és vizuális elemzése

1.1. Módszerek, minta

A romákkal kapcsolatos médiatartalmak tartalomelemzése három almintát tartalmazott, melyek kiválasztása számos szempontot követett, ezért meglehetősen összetett volt.

1. Az első almintát a romákkal kapcsolatban 2014 november 1 és 2015 február 28 között megjelent híreket tartalmazza. A mintaválasztás legfontosabb szempontja az volt, hogy az minél jobban leképezze a magyar média heterogenitását mind a műfajok, mind a politikai beállítódás tekintetében, miközben minél hosszabb időszakot 'fogjon be' annak érdekében, hogy egy egyedi esemény ne torzíthassa el az összképet. Ezért széthúztuk a vizsgált időszakot négy hónapra, bevontunk a mintába napilapokat, hetilapokat és televíziót. Szempont volt továbbá a kormányhoz fűződő attitűd (kormány-közeli és ellenzéki) a sajtó műfaja (bulvár és politikai sajtó); illetve a televízióknál a fenntartó (közszolgálati és kereskedelmi). Összesen 4 napilap (Népszabadság, Magyar Nemzet, Index.hu és Blikk) 60 napnyi számát, a hetilapok (HVG és Heti Válasz) 16 számát; a televíziók (M1, Duna TV, TV2 és RTL Klub) 4 hónapnyi anyagát de minden nap csak egy csatorna hírműsorát (összesen 122 híradót) vizsgáltunk. Ez a mintavételi eljárás lehetőséget adott arra, hogy az adott anyagi lehetőségeken belül a viszonylag hosszú időszakot fedjünk le, ugyanakkor nem alkalmas arra, hogy egy-egy hír kapcsán komparatív módon vizsgáljuk az egyes médiumok tudósításait.

A mintába azok a hírek, híryanagyok kerültek be, amelyekben a 'cigány' vagy 'roma' szavak említést kaptak, illetve azok, amelyekben közismerten cigány/roma emberek szerepeltek, még ha nem is tette explicitté a roma vonatkozást a hír. Azok a hírek is bekerültek a mintába, amelyekben implicit –közismertnek vélt tulajdonság, más

beazonosítók vagy sztereotípiák¹ – alapján azonosítható be a roma vonatkozás. Ilyen szempontból különösen fontosnak tartottuk, hogy mindkét kódolónk roma volt, mivel ők megélt tapasztalataik alapján az ilyen beazonosításokra, hivatkozásokra érzékenyebbek, mint egy nem roma munkatárs lenne.

2. A második mintavétellel a célunk az volt, hogy egy másik oldalról is megvizsgáljuk a roma médiajelenlétet: nemcsak azt, hogy amikor megjelennek, milyen tartalmakkal együtt jelennek meg a romák, hanem azt is, hogy bizonyos hírtípusokban milyen gyakorisággal kerülnek fókuszba romák, illetve más marginalizált csoportok, ezekben a menekültek és a hajléktalan emberek. Korábbi kutatásainkban bemutattuk, hogy mennyire hangsúlyos a bűnözéssel kapcsolatos hírek jelenléte a roma médiaképben (Bernáth Messing 1998, 2003, 2011, ám a bűnözés témájának jelenléte a romákról szóló tudósításokban csak akkor értelmezhető, ha azt is bemutatjuk, hogy az összes bűnügyi hír mekkora részében van szó romákról. Ezt most egy leszűkített mintán megtettük. Két televíziós adó (M1 és TV2) esti Híradóinak bűnügyi híreit kódoltuk 4 hónap 8 hetében, felváltva, tehát összesen 64 híradó bűnügyi híreit. Amennyiben ezek bármelyikében a fenti három csoport közül bármelyik megjelent, úgy arról egy részletesebb kódutasítást töltöttek ki a kódolók.
3. A harmadik elemzési minta a migránsokról/ menekültekről szóló híreket vizsgálta egy szűk, három hetes időszakban 2015 elején (2015 jan 9 -30). Az elemzés kiterjedt a Magyar Nemzet és a Népszabadság online változataira; az index.hu-ra, a HVG és a Heti Válasz nyomtatott változata, valamint négy televíziós csatorna (RTL Klub, M1, TV2 és Hír TV) esti hírműsoraira. A mintát úgy határoztuk meg, hogy az tartalmazza a legnagyobb közönséget vonzó hírmédiát, a közszolgálati és a kereskedelmi csatornákat, és egyaránt lefedje a politikai paletta kormánypárti és ellenzéki oldalát. Mindezt azért tartottuk fontosnak, hogy összehasonlíthassuk a két, csoporttal kapcsolatos hírek sajátosságait és megvizsgáljuk, hogy melyek a hasonló, esetleg azonos elemei e médiaképnek.

Az alábbi elemzésben az első, roma tartalmak elemzésének eredményeit mutatjuk be, a menekültválság médiaképével kapcsolatban két folyóirat cikkünk jelent meg, valamint az eredményeket számos hazai és nemzetközi konferencián is bemutattuk (lásd. 3. számú függelék).

A tartalomelemzés főbb szempontjai az alábbiak voltak:

¹ ilyenek például a cigánytelepi képsorok vágóképei, a téma szempontjából nem releváns helyi kisebbségi önkormányzat megszólaltatása, vagy olyan széles körben elterjedt nyelvi azonosítók használata, mint pl. a „népes család”.

- Mennyiségek: a romáról illetve a társadalmi kirekesztést elszenvedő csoportokról szóló médiatudósítások száma, hossza – megjelenésük súlya;
- Tematikus keretezését, vagyis azt, hogy milyen témák kapcsán jelentek meg a médiában az adott csoportok; van-e valamilyen tematikus dominancia,;
- Jelenlét és hang: milyen gyakorisággal és milyen szerepekben jelennek meg e csoportok tagjai a médiában és, hogy szóhoz jutnak-e, vagy véleményük csupán mások interpretációjában jelenik meg;

Vizuális elemek: A televíziós anyagokat általában néhány tudósítás kvalitatív elemzésével szokás vizsgálni. Mi egy korábbi, 2011-ben készült kutatást továbbfejlesztve kódutasítástkészítettünk, amely a jellemző kameraállástól az egyéb jelentéstulajdonító eljárásokig ölelte fel a televíziók esetében a legjellemzőbb vágóképeket. A kódolási eredményeket magunk is kontrolláltuk az anyagok utóelemzésével, néhány kérdésben további mélyelemzést végeztünk. Ugyanígy kódutasítás alapján, majd az anyagok áttekintésével dolgoztuk fel az írott sajtós tudósításokhoz készült képeket.

1.2. Jelenlét

A napilapok átlagosan minden másnap közöltek olyan hírt, amelynek roma vonatkozása volt (123 hír a négy napilap 60 napnyi számában), a két hetilapban 38 cikket találtunk 4 hónap alatt, vagyis átlagosan minden lapszámban legalább egy olyan cikk megjelent, amely romákkal foglalkozott, vagy ilyen vonatkozása volt. A négy televíziós adóban összesen 119 hírt kódoltunk, amely szintén azt jelenti, hogy minden híradóban (megintcsak átlagosan) egy ilyen hír volt. (1. tábla)

A fősodró média által bemutatott társadalomkép egyfajta selfie-felvételként is értelmezhető. Azt mutatja, hogy a többségi társadalom, és különösen annak elitje hogyan látja és láttatja a társadalmat alkotó csoportokat, közösségeket – legyenek azok szakmai, életkor-beli, etnikai vagy bármilyen más szempontból körülírhatóak: ki tartozik bele és ki halványul el, vagy reked ki a mentális térképen. Longitudinális tartalomelemzésünk eredményei jól mutatják az elmúlt 25 év változásait. 1990 után folyamatosan növekedett a romák jelenléte a fősodró média híreiben: míg 1997-ben átlagosan egy lap minden harmadik nap publikált romákkal kapcsolatos híreket, 2000-ben már minden második nap, 2011-ben pedig minden 4 napból három napon, 2015-ben minden nap, minden médiakiadvány átlagosan egy hírt publikált romákkal kapcsolatban. A hírekben ezzel együtt is alulreprezentált a népesség 7-8%-át kitevő legnagyobb kisebbség. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság például 2013-ban készült elemzése szerint a televíziós hírműsorok 2,8%-ban jelentek meg kisebbségek, melynek 39%-a vonatkozott romákra: vagyis a hírek 1,1%-a említett vagy foglalkozott romákkal kapcsolatos hírekkel (NMHH 2013)

Összességében elmondható, hogy fogyasszon valaki akár televíziós, akár sajtóhíreket, romákkal kapcsolatos információkkal találkozik. Ugyanakkor nem mindegy, hogy milyen médiumot követ az olvasó (Függelék 2. tábla): a Népszabadság után az index.hu publikált legtöbbet romákról,

míg a Blikk ritkán tett ilyet. Hasonló a különbség a hetilapok vonatkozásában: a HVG több mint kétszer annyit publikált a témával kapcsolatban mint a Heti Válasz. A televízióknál nem a politikai szimpátia, hanem inkább csatorna jellege húz határt: míg a hírcsatorna és a közszolgálati csatorna híreiben igen ritkán foglalkoztak a legnagyobb hazai kisebbséggel, a két kereskedelmi televízió ezt elég gyakran megtette: az RTLklub hírműsoraiban átlagosan kicsit több, mint alkalmanként egy romákkal kapcsolatos hír volt látható, míg a TV2-ben szinte minden hírműsorban két hír is látható volt.

1.3. Témaválasztás

Fontos ugyan, hogy milyen intenzitással közöl egy-egy csoportról információkat a média, de még ennél is nagyon befolyása van annak, hogy milyen témák kapcsán teszik ezt. Az, hogy elsősorban politikai, kulturális, gazdasági, sport vagy bűnügyi hírek kapcsán találkozhat a hírfogyasztó egy kisebbségi csoporttal, nagyban *keretezi* az adott csoportról való ismereteit és tagjainak megítélését. Ezt a szempontot is 1993 óta folyamatosan vizsgáltuk; az alábbi táblából a főbb témák megjelenésének gyakoriságát mutatja a romákkal kapcsolatos hírek tekintetében.

1 Tábla: Romákkal kapcsolatos hírek tematikája 1988-2015.

	2014-15	2010-11	2000	1997	1993
Többségi politika, közpolitika (kormányzati és helyi)	39%	33%	18%	27%	31%
Romák politikai részvétele, Kisebbségi önkormányzatok	9%	12%	11%	11%	17%
Roma migráció	3%	2%	–	–	
Roma közösségek külföldön	2%	5%	–	2%	
Emberi jogok, kisebbségi jogok, jogvédelem	11%	6%	16%	17%	12%
Szegénység	31%	21%	20%	24%	15%
Oktatás	11%	15%	14%	18%	18%
Foglalkoztatás, munkaerőpiaci programok, közmunka	9%	12%	4%	8%	10%
Vállalkozás	5%	8%	2%	2%	5%
Kultúra, sport	29%	22%	24%	15%	15%
Egészség, egészségüghöz való hozzáférés	6%	3%	1%	3%	
Konfliktusok (helyi és társadalmi) (beleértve: diszkrimináció, rasszizmus)	27%	23%	37%	38%	12%
Bűnözés	29%	37%	25%	16%	15%

A táblázatban az össze 100%-nál nagyobb lehet, mert egy cikk értelemszerűen több témával is foglalkozhat

Az adatok alapján a romák médiaképében elsősorban azok a témák dominálnak, amelyek többségi szempontból lehettek érdekesek: vagy a többségi politikával foglalkoznak, vagy illeszkednek a romákról alkotott többségi sztereotípiák körébe, mint például bűnözés, vagy

kultúra, miközben a romák mindennapjait meghatározó témák: oktatás, munka, foglalkozás, lakhatás, egészségügy, jóval ritkábban jelennek meg a hírekben. Ez alól kivételt képez a diszkrimináció és a szegénység témaköre. Tovább-elemézve az egyes nagyobb témaköröket az is látszik, hogy például a roma önszerveződést, politikai részvétel a médiában szinte kivétel nélkül a botrányoktól hangos roma kisebbségi önkormányzatokról szóló hírek jelentik, miközben a csökkenő, de még mindig létező roma civil politikai szerveződések gyakorlatilag teljesen kívül rekednek a médián. Hasonló jelenség tapasztalható a politikai hírek szétszálazásakor: azok döntő része általános kormányzati – nem kisebbségi - politikáról (21%), kisebbségpolitikáról (10%) illetve a romáknak szánt kormányzati támogatásokról (6%) számolnak be. Hasonló a helyzet, mint 5 évvel korábban, amikor ezt írtuk: *“A „kormányzati és önkormányzati politika” kategóriát közelebbről megnézve látható, hogy a teljes médiaképben legnagyobb súllyal (a tudósítások 17%-a) a többség kisebbségi politikája illetve az általános kormányzati politika (15%-a) szerepel, a helyi politikai (9%) a fentiekhez képest csak marginálisan van jelen.”* (Bernáth, Messing 2012 p. ..)

A romák médiaképének tematikus keretezése valamelyest változott az elmúlt 25 során, de a fő témák változatlanok. Kevés a szisztematikus változás, és ezek mindegyike a politikai kontextus vagy diskurzus jelentős változásával esetleg a mintát domináló egyes, nagy visszhangot kiváltó esetek dominanciájával magyarázható (pl. egy jelentősebb bűneset, mint a Cosma gyilkosság, vagy nagy port kavart helyi konfliktus), nem pedig a média megközelítésének módosulásával. Az egyik ezek közül a romák politikai részvételével foglalkozó hírek csökkenése 1993 után. A kilencvenes évek elején épült ki a kisebbségi önkormányzatok rendszere és a roma kisebbségi szerveződések ekkor jöttek létre. Szintén a politikai kontextus megváltozásával indokolható a kisebbségi és emberi jogokkal kapcsolatos hírek növekedése a 1990-es évek végén, 2000-es évek elején: ekkor alakultak illetve voltak aktívak a különböző jogvédelemmel foglalkozó szervezetek, valamint a Roma Sajtóközpont, melynek írásait a többségi fősodró média rendre közölte.

A legfontosabb talán a bűnözés témájának hangsúlyossága a romákkal kapcsolatos hírekben illetve annak változása az elmúlt 25 évben. A bűnözés mindig is nagyon hangsúlyos eleme volt a romák médiaképének, de a 2010-11-ben minden korábbinál meghatározóbb lett. Ennek oka a 2008-as olaszliszkai, majd az azt követő Cozma-gyilkosság kapcsán kialakult, a szélsőjobbról indult, de 2010-re általánossá vált „cigánybűnözés” diskurzus, amely egyenesen összekapcsolja a roma származást a kriminalitással. Ezt a ’árukapcsolást’ (asszociációt), amely a Jobbik fő üzenete volt, átvették mérsékel jobboldali politikai, sőt a baloldalhoz kötődő szereplők is és közbeszédben teljesen elfogadottá vált e fogalom használata. (Bernáth–Messing 2013, Juhász 2010). A bűnözés témájának 2014-15-ben mért csökkenése a roma médiaképében valószínűleg azzal is magyarázható (és ezt a későbbiekben bemutatjuk majd), hogy 2015-ben a magyar kormány erőteljes menekültellenes kampányba kezdett, melynek egyik eleme a menekültek kriminalizálása volt (illegális bevándorló, illegális határátlépő, bilincsbe vert menekültek képei),

amely – ha sarkosan akarunk fogalmazni – valamelyest elterele a kriminalitás témáját a romákról a migrációra (Bernáth and Messing 2015). A romák megjelenése a bűnügyi hírekben egyértelműen csökkent 2015 januárjára, amikor a magyar kormány menekültellenes kampánya kezdetét vette (lásd a bűnözés média-képéről szóló fejezetet).

Kirekesztett csoportok a média bűnügyi híreiben (4. Kutatási komponens)

Külön mintán elemeztük azt, hogy a bűnügyi hírekben milyen gyakorisággal jelennek meg romák és más társadalmi kirekesztésben élő csoportok: migránsok és hajléktalanok. Ezt a választást egyrészt az indokolja, hogy önmagában az, hogy a romák kapcsán közölt hírek kiemelt témája a bűnözés, még nem jelenti azt, hogy ez fordítva is igaz lenne: hogy a kriminalitás médiabemutatóit a romák dominálnák. Ahhoz, hogy ezzel kapcsolatban tehesünk megállapításokat, azt is tudunk kellene, hogy a bűnügyi hírekben milyen gyakorisággal jelennek meg a romák. A többi csoport kiválasztásánál az volt a hipotézisünk, hogy ezek hasonlóan társadalmi, valamint politikailag motivált kirekesztés célpontjai. Elég csak a menekülthullám kapcsán a miniszterelnök és az igazságügy miniszter nyilatkozatait felidézni, amelyek egy – idegen, társadalmi terhet jelentő – csoportba sorolta a romákat és a menekülteket². Hasonlóan jelentős a politikusok hajléktalanokat és bűnözést összekapcsoló nyilatkozatainak száma.

Összesen 29 televíziós híradót vizsgáltunk: a TV2 és az M1 2014 november 1-15 és 2015 február 15-28 között sugárzott esti adásait. 114 hír foglalkozott valamely bűnügygel, vagyis hírműsoronként közel négy bűnügyi hír volt, ám nagy különbséggel: a TV2 100, az M1 14 ilyen hírt közölt. A TV2 műsoronként átlagos hat bűnügyi tudósítást sugárzott. A pusztán számok megerősítik a szakirodalom megállapításait azzal kapcsolatban, hogy a kereskedelmi televíziók a szenzációs, látványos hírek előnyben részesítésével sokkal nagyobb hangsúlyt helyeznek a bűnügyek populáris bemutatására és ez nagyban megerősíti a nézőkben a bűnözés jelenlétének percepcióját és az azzal kapcsolatos félelmeket. Kutatásunknak azonban más a fókusz: a kirekesztett csoportok jelenlétének hangsúlyossága és minősége a bűnügyi hírekben.

A 114 bűnügyi hír közül 21-ben (18,5%) volt érintve e három csoport valamelyike, ami nem tűnik aránytalanul magasnak; e csoportok összesen sem képviselnek többet a népesség 8-9%-ánál, de a bűnelkövetők körében valószínűleg magasabb az arányuk³. Állíthatjuk tehát azt, hogy a média láthatóvá teszi e csoportokat a bűnügyi híreiben. 12 hírben volt roma, 8-ban bevándorló és egyben hajléktalan érintettség⁴. Míg novemberben a romák jelentek meg elsősorban (8 hírben), addig februárban a jelenlétük közel felére csökkent miközben a migránsok kerültek a média bűnügy híreinek felületeire (5 hír). Ha az alacsony elemszámok miatt nem is jelenthetjük

² <http://www.origo.hu/itthon/20150522-trocsonyi-laszlo-gazdasagi-menekult-cigany-roma.htm>

³ Ilyen jellegű statisztika utoljára a 90-es évek elején készült.

⁴ a vizsgált időszak téli hónapokat foglalt magában, amikor a hajléktalan emberek értelemszerűen kevésbé láthatóak közterületen.

ki, hogy a bevándorlás áttérte a bűnözés tematikáját a romáktól a menekültekre, hiszen a bevándorlók, menekültek valóságos jelenléte ebben az időszakban elhanyagolható volt, azt kijelenthetjük, hogy a Magyar media rendkívül érzékeny a politikai és jogi változásokra: egy-egy politikai tematizációs kísérlet megteremti az adott bűnnel, vagy csoporttal kapcsolatos media figyelmet (vö Hall). Emlékeztetnénk, hogy a vizsgált időszak megelőzte a nagyobb menekült-hullámot, ekkor még 'csak a kormányzat menekültellenes kampány kezdődött (Bernáth--Messing 2015) miközben maga a menekülthullám közel fél évvel később, 2015 nyarán teljesedett ki.

Az, hogy a magyar társadalomban ekkor egy teljesen marginális csoport – a menekültek – majdnem akkora számban jelennek meg, mint a romák, ráadásul akkor még bűncselekménynek nem, csak szabálysértésnek minősülő cselekmények kapcsán (illegális határátlépés) arra utal, hogy a televíziók reflektáltak a kormányzat menekültellenes narratívájára, és ebben a keretben tették láthatóvá a csoportot. (Bernáth--Messing 2015)

A bűnügyek jellege eltért a roma és nem roma érintettek esetében: míg a nem romák esetében súlyosabb bűncselekmények (gyilkosság 21, bántalmazás 11) és a gazdasági és közlekedési jellegű esetek (8; 8) addig a romák elsősorban betörés és rablás kapcsán voltak jelen a hírekben. Migránsok kizárólag illegális határátlépés és embercsempészet (de ekkor áldozatként) jelentek meg. Az adatok alapján a korábbi kutatáshoz képest jelentősen csökkent a roma médaképben a bűnözés hangsúlya. (Előző kutatásunkban (Bernáth-Messing 2011) az éppen folyó nagy bűnügyeken túl is magas témaérzettséget mutatott.) Az sem mondható, hogy a bűnözés általános képe különösebben etnicizálódott volna 2015-ben. Feltételezésünk szerint mindez a politikai csatározások megváltozott tematikájának is betudható, vagyis lekerült a napirendről a szélsőjobb oldali politika 'cigánybűnözés'-t szajkózó narratívája, amelyet 2009-től folyamatosan több centrista politikai erő is átvett. Mindeképp kijelenthető, hogy jelentősen csökkent tehát az a fajta mainstream média tartalom, amely automatikusan kapcsolja össze a romákat és a bűnözést.

1.4. Szereplők és hangok

A tartalomelemzés másik fontos szempontja az, hogy a romák milyen szerepekben jelenhetnek meg a médiában és, hogy kapnak-e közvetlen megszólalási lehetőséget.

2. tábla: Romák társadalmi szerepe a többségi média híreiben (megjelenések százalékában)⁵

	2014-15	2010-11	2000	1997
Művész, zenész, celeb	15%	20%	11%	12%
Bűnöző (vagy gyanúsított)	8%	10%	11%	12%
Bűnügy áldozata	2%	9%		
Politikus (romák többségi politikusként)	0%	1%	12%	17%
Jog vagy hatóság képviselője	7%	8%	17%	
Roma politikus közszolga	7%	12%	5%	15%
Munkavállaló, vállalkozó	4%	2%	3%	0%
Utca embere (felnőtt vagy gyerek)	47%	25%	26%	38%
Civil szervezet, egyház	6%	8%	16%	6%
Egyéb	1%	2%		
Összesen	100%	100%	101%	100%

Az adatok alapján szűkre szabott az a szerepkör, amelyben a fősodró média romákat megjelenít: leginkább társadalmi szerep nélkül, utca embereként mutat be felnőtteket vagy gyerekeket. Ők ritkán kapnak szót -- inkább csak illusztrációként, vágóképként jelennek meg. Olyan szerepek, melyek a roma közösségeket egyenrangúként mutatnák be, és amelyekben jellemzően hangot is kapnak jellemzően hiányoznak e megjelenésekből. A képelemzés (lásd később) azt mutatja, hogy a hétköznapi jelenlét általánosabb lett ugyanakkor ez nem jár azzal, hogy széles körben aktív társadalmi szerepekben jelennének meg romák a médiában – mint pl. szakember (ápoló, műszerész stb.), munkavállaló, közszolga vagy független szakértő. 2011-ben írt megállapításunk ma is érvényes: *„A médiában megjelenő cigányok ritkán tűntek fel olyan szerepben, amely egyáltalán társadalmi tagságot implikál, és ezek a megjelenések is szinte kizárólag kisebbségi érdekképviseletre vagy a zenére, a művészetekre korlátozódott.”*

Megjelenésüket a többségi sztereotípiák formázzák – bűnöző, művész – vagy pedig olyan szerepek, amelyekben etnicitásuk okán kapnak nyilvánosságot (roma politikus, CKÖ vezető). A többségi politikában aktív roma politikus (pl. roma országgyűlési képviselő, vagy politikai párt roma aktivistája) 2000 óta gyakorlatilag nem tűnt fel a médiában. Ez elsősorban nem a média tudósításainak hanem a magyarországi helyzetnek betudható változás, hiszen a mai parlamentből, vagy politikai pártokból valójában is eltűntek a roma politikusok. A művész és a

⁵ az 1993-as kutatásban alkalmazott kódutasítás kategóriái olyan mértékben tértek el a későbbi kódoktól, hogy az nem engedi meg az összehasonlítást.

bűnelkövető sztereotípiája továbbra is erősen jelen van a romák médiaképében, nemcsak a témák, de a megjelenő szereplők révén is, bár fontos észrevenni, hogy ezek láthatóan csökkentek 2010 óta. Akkori elemzésünkben ezt írtuk: *„annak ellenére, hogy a romákkal kapcsolatban megjelenő leggyakoribb médiatéma a bűnözés, a tudósításokban megjelenő roma szereplők „csupán” tizede bűnöző. Ez csak első látásra ellentmondás: a különbség is jól mutatja, hogy a médiaképben nagy szerepet kapnak az általános 'rámutatások': a bűnözéssel kapcsolatos tudósítások nagyobb részt nem megfogható, megszemélyesíthető, hanem az adott település általában vett „cigányaira” utalnak.*” A bűnözés képeről készült önálló elemzésünkben (lásd 9-10. oldal, keretes szöveg) ugyanakkor bemutatjuk, hogy a bűnözés tematikájának csökkenése 2014 végén 2015 elején annak is betudható, hogy a bűnügyi hírekben egy másik csoport – a menekültek, ‘migránsok’ – kerültek a figyelem középpontjába.

Néhány további jellegzetes változást érdemes kiemelni: a roma civil szervezetek 2000 óta szinte eltűntek a médiából, miközben a 'hivatalos' roma képviselő, a roma önkormányzatok is egyre kevesebb sajtónyilvánosságot kap. Ráadásul a vizsgált időszakban az ORÓ leginkább a korrupció kapcsán került a sajtó figyelmének terébe.

Ezek a változások természetesen nem függetlenek a valós eseményektől: roma civil szervezetek nemcsak a média fókuszából kerültek ki, hanem a magyar politikai közéletből is kiszorultak; míg a 2000-es évek közepéig élénk kisebbségi civil és politikai közélet zajlott, mára e szervezetek többsége vagy megszűnt, vagy marginálissá vált.

Mint korábbi kutatásainkban, ezúttal is vizsgáltuk a kereszt-kategorizáció jelenlétét. A kisebbséggel kapcsolatos sztereotípiák lebontásának nagyon fontos eszközét jelentik azok a bemutatások, amikor romák nem etnikai hovatartozásuk, hanem valamely más társadalmi szerepük okán jelennek meg a médiában. Tehát, ha egy cigány ember nem cigánysága okán, hanem ápolóként, tanárként, dadusként, szülőként, munkavállalóként, a váróban várakozó páciensként, vagy tüntető polgárként jelenik meg, jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy a cigány embereket társadalmunk szerves tagjaként lássuk. A nagy presztizsű közszolgálati (sőt kereskedelmi) médiumok Európa szerte külön figyelmet fordítanak erre, és tudatosan keresnek meg különböző etnikai és kisebbségi csoportokhoz tartozó szakembereket egy-egy riport számára. 2015-ben csupán a romák 11%-a jelent meg etnikai származásától független társadalmi szerepben. Szimbolikus jelentőségű lenne például, egy roma bemondó vagy műsorvezető valamelyik televízióban, ez azonban még mindig hiányzik, miközben nagyon jelentős várakozása a roma közösségeknek. (Bernáth--Messing 2001) A fősodró média szerkesztői közül többen pontosan látják ezt a hiányt, de nem tudtak arra megoldást javasolni, hogy hogyan lehetne ezen változtatni:

“ —nagyon sokat segítené, ha cigányok szerepelnének a közmédiumokban műsorvezetőként. Képernyőn lennének, ez a legnagyobb hatású, ez nyilvánvaló. Hírműsorban, szombat esti szórakoztató műsorokban lenne a helyük. Nem tudom, hogy mi az oka, hogy nincsenek ott. (...)

Nem tudom ennek a háttérét, de azt tudom, hogy mit jelentett a társadalmi integrációban, egyáltalán a törökök, az emigránsok vagy a feketék integrálásában, hogy a német köztelevíziókban, de a kereskedelmekben is egyre többször tűntek fel bevándorolt műsorvezetők, akik persze tökéletesen tudtak németül, mert ott születtek, ott szocializálódtak. Meggyőződésem, hogy az ilyen emblemikus figurák, szimbólumok nagyon sokat jelentenek.” (interjú televíziós szerkesztővel). Ha valahol, a televíziókban nagy terep nyílik a kereszt-kategorizációs bemutatásokra, és a vizuális elemzésen talált is bőségesen ilyen anyagokat.

Elemzésünkben azt is vizsgáltuk, hogy mely szereplők kaptak **hangot** a média híreiben: 2014-15-ben a megjelenő roma szereplők mindössze 18%-a modhatta el a véleményét – tízből nyolcan nem. Ez komoly változás 2010-11-hez képest, amikor a roma szereplők 40%-a nemcsak megjelent, de el is mondhatta álláspontját, véleményét a hírekben. E tekintetben jelentősek a médiumok közötti eltérések: a televíziók leginkább vágóképként mutatnak be romákat, esetleg hivatkoznak véleményére, de a tudósítások csupán 0-5%-ában szólalhatott meg roma ember (TV csatornától függően). A politikai napilapok cikkeinek harmadában szólhattak romák saját hangon, míg a HVG biztosította – arányosan – a legnagyobb terepet a roma megszólalásoknak: romákkal kapcsolatos cikkei közel felében. Romák leginkább helyi konfliktusok, kisebbségpolitikai témák és szegénység kapcsán szólalhattak meg saját hangjukon (30-48%), míg például az egészségügyi témákkal kapcsolatban egyáltalán nem, cigányellenesség vagy bűnözéssel foglalkozó hírekben pedig elhanyagolható arányban (10% alatt). De például a kutúrával foglalkozó híreknek is csupán 16%-ában szólaltak meg romák. Azokban a hírek, amelyek romák és nem romák közötti konfliktust mutatnak be, a romák alig jutnak szóhoz, az ilyen hírek mindössze 9%-a szólaltatott meg romákat.

1.5. Individualizáció

A kisebbségek médiaábrázolásával kapcsolatban nagyon lényeges tényező az is, hogy mennyire teszi lehetővé a média, hogy a kisebbségekhez tartozókat személyként lássa a néző, egy nagyobb, homogén csoport tagjaként. Az előbbi bemutatás teret enged az egyéni megismerésnek, esetlegesen a szolidaritás megélésének, miközben a csoportos ábrázolás homogén tömegként láttatja a csoportot, ezáltal el is távolítja a nézőt a hír alanyától. Az ilyen fajta bemutatás alkalmas arra, hogy a hírfogyasztók a kisebbséget a ‘ti’ és ‘mi’ dichotómiájában lássák és problémáikat, érzéseiket eltávolítva, másáruk és ne hasonlóságuk képzetét erősítse meg. Különösen fontos szempont ez egy olyan kisebbség kapcsán, amely jelentős térbeli és társadalmi kirekesztettségben él (pl. Várad és Virág 2014). A személyes kontaktusok egyre szűkülő lehetősége miatt különösen felértékelődik, hogy az emberek többsége miként ‘találkozik’ e csoporttal (illetve tagjaival) a médiában. Így például felértékelődik az is, hogy a média általánosságban, egyfajta arctalan tömegként beszél-e a romákról, vagy valós személyeket mutat be, véleményüket is közreadva. Egy felmérés szerint a magyar népesség jelentős része úgy utasítja el cigányokat, hogy teljesen tájékozatlan a romák demográfiai vagy kulturális jellemzőit illetően. Kutatások tömege mutatja be, hogy azok a leginkább elutasítók, akiknek semmilyen

kapcsolatuk nincs az adott közösséghez tartozó emberekkel. Ezt hangsúlyozza a ‘contact theory’ (ennek rövid összefoglalását adja Everett 2013) is, amely szerint a személyes kapcsolatok hiánya a legfontosabb forrása az előítéleteknek és a ‘más’ csoporthoz tartozó emberektől való félelemnek. Az ESS adatai is ezt mutatják: azokban az országokban a legnagyobb a migránsokkal kapcsolatos előítélet, ahol a lakossági arányuk a legalacsonyabb (Messing--Ságvári 2016). A cigány emberekkel kapcsolatban is hasonló megállapítások tehetők: *„a romákkal szembeni ellenérzésekre viszont nagyon erősen hat az, hogy mennyire kiterjedt személyes kapcsolataik voltak cigány emberekkel”*. (Marián 2009). Nyilvánvaló, hogy személyekkel sokkal könnyebb azonosulni, míg az általánosság síkján mozgó tudósítások eltávolítják a témát, és szabaddá teszik az utat az általánosító, sztereotípiákon alapuló értelmezéseknek.

Ebből a szempontból pozitív fejleményként értékelhetjük, hogy a megszemélyesítést nélkülöző bemutatások aránya nagymértékben és folyamatosan szorul vissza: míg 1997-ben az ilyen bemutatások masszívan dominálták a romák mediaképét azóta folyamatos a javulás ebben a kérdésben. Míg 1997-ben a bemutatások döntő része (60%-a) általánosságban, minden specifikáció nélkül beszélt ’a cigányokról’, mára a médiában megjelenő romák több, mint felét (53%-át) személyként ábrázolták. Ez némi, nem jelentős csökkenés jelez 2011-hez viszonyítva (függelék 4. tábla). Valamelyest megnövekedett (9%-ról 12%-ra) a kisebb, de azonosulásra még alkalmas csoport bemutatások aránya (család, ill. kisebb, néhány fős csoport). Nagyobb, azonosulásra már nem alkalmas csoportként az esetek 13%-ában mutattak be a hírek romákat (ez az arány 2011-ben 17%-volt), míg romákról általánosságban, a hírfogyasztóktól teljesen elidegenítve, a romákat homogén közösségként prezentáló bemutatások aránya némileg nőtt, a 2011-es 14%-ról 18%-ra. Érdekes lenne egyes médiumok közötti különbségeket megvizsgálni, ehhez azonban túl alacsony a minta elemszáma. Annyit azonban állíthatunk, hogy a televíziós hírek nagyobb arányban mutatják a romákat megszemélyesítve (62% vs, napilapok 44%), míg a sajtóban jellemzőbb a romákra történő hivatkozás (32% vs. TV 4%) (ez már csak a műfaji sajátosságokból is adódik, hiszen képeken egyéneket, kisebb csoportokat mutatnak, míg a lapok gyakrabban utalnak általánosságban a romákra , vagy intézményi szereplőkre) (függelék 5. tábla).

2 komponens: Vizuális elemzés

A képi megjelenítések szavak nélkül alkotják meg a 'cigányt', miközben szavak nélkül alakítják a róluk kialakult percepciókat és rejtett jelentésekkel hozzátesznek egy-egy hír magyarázatához. Egy 2012-ben elkövetett gyilkosság esete rámutat, hogy hogyan keretezik a vizuális bemutatások az események bemutatását: az eset – melyben az elkövető egy pécsi roma származású, drogos fiatal volt. Az eset médiabemutatása kapcsán két narratíva küzdött egymással: a szélsőjobboldali közösségi média, mely az esetet kizárólagosan a 'cigánybűnözés' újabb, szélsőséges megnyilvánulásaként értelmezte és a 'kábitószer hatása alatt elkövetett bűnügy' narratívája, amely az elkövető cigány származásának nem tulajdonított jelentőséget. Habár a fősodró média hírei eleinte nem említették az elkövető származását, előkerült a gyanúsított facebook portréja, ami már megnevezés nélkül is romaként azonosította a támadót. A gyilkosság a cigánybűnözés brutalitásának újabb bizonyítékaként szolgált a közvélemény jó része számára.

Egy-egy történet romákkal való azonosítása azonban messzemenő következményekkel jár egy olyan országban, ahol a romák elleni előítéletesség szinte a norma (Simonovits, Sik, Messing és Ságvári 2014). Janky és társai kísérleti kutatása (2014) bemutatta, hogy hogyan változtatja meg a szegénységről szóló hír percepcióját, értelmezését és a nézők attitűdjeit abban a pillanatban, hogy a hír romákra vonatkozó képi utalásokat tartalmaz és hogyan fordítja az eredeti szolidaritás-érzést a szegények ellen, őket hibáztatva sorsukért.

Elemzésünk külön vizsgálta a sajtóban megjelent hírek képi illusztrációját és a televíziós hírek mozgóképeit; ez utóbbit kvantitatív, kódutasításos és kvalitatív eszközökkel egyaránt.

2.1. A sajtó képi illusztrációi

A sajtó híreinek 62%-ához tartozott képi illusztráció, melynek körülbelül fele egyetlen képet, másik fele több képet is közölt. Ezeket kódoltuk előre meghatározott szempontok szerint.

2015-ben 158 cikk közül 98 mellett volt kép, de csak harmaduk ábrázolt romákat. A leghangsúlyosabb szerepek ezúttal is a művész/zenész (25 db) volt, de gyakori, a többnyire a szegénységet illusztráló gyerekek és az utcán megszólított emberek képe is (16 db). Jól mutatja a képi világ bizonyos értelmű hasítottságát, hogy míg előbbiek mindegyike a Blikkben jelent meg (itt a képeken alig jelentek meg romák más szerepben), a szegénység a Népszabadság, az Index, a hvg, és a Heti Válasz képein volt hangsúlyos. Roma politikust viszonylag kevés kép ábrázolt (8 db), és bűnügyekkel kapcsolatban is csak két alkalommal jelent meg roma embert ábrázoló kép. Képi elemzés szempontja, hogy milyen távolságból, előlről vagy hátulról, és vajon tömegben ábrázolják-e a romákat. Egyértelmű, hogy a nagy távolságból, tömegben, esetleg hátulról bemutatott emberek nem adnak lehetőséget az olvasónak a képen ábrázolt emberekkel való azonosulásra. Ezt a szempontot elemezve azt találtuk, hogy nagyon ritka a nagy távolságból,

tömegben bemutatott romák képe a sajtó képein, ami azért érdemel külön említést, mert korábban, a 2000-es évek interetnikus konfliktusait és romákkal asszociált bűnügyeit bemutató hírek gyakran alkalmazták az eltávolító képi eljárásokat.

Vizsgáltuk azt is, hogy megjelennek-e és ha igen, milyen képi sztereotípiák a sajtóban. A 98 illusztrált cikkből találtunk negatív és pozitív sztereotípiákat egyaránt: 25 cikkben jelent meg a roma művészek, tehetség képei, 10-ben a szegénység, 6 esetben a gyerekszeretet és ugyanennyi képen a piszkosság, rendezettség képei. Igazán erős negatív képi sztereotípiák nem mutathatóak ki a fősodró sajtó képi világában, de a pozitív képek is leginkább a klasszikus 'tehetséges roma zenész' képeire korlátozódtak.

2.2. Televíziós hírek és azok képi elemei

A televíziós híradók képi világának elemzéséhez is alkalmaztunk előre meghatározott szempontokat alkalmazó kódutasítást, amelynek eredményei összehasonlíthatóak a 2011-es vizsgálatunk adataival. Ez a módszer azonban távolról sem fest teljes képet vizsgálatunk tárgyáról. Ezért a kvantitív elemzés eredményeinke bemutatását követően kvalitatív, a hírek képi világát a narratív eljárásokkal összefüggésben vizsgáljuk és bemutatjuk azokat a képi elemeket, melyek összességében meghatározzák a romák vizuális ábrázolását a televízió híreiben.

2011-ben a televíziós vágóképek kiemelt tartalma volt a távolról vett, báméskodó tömeg toposza. 2011-ben a roma, vagy részben roma csoportot mutató vágóképek csaknem fele így mutatta be a cigányokat. Ez a fajta bemutatás 2015-re teljesen visszaszorult, és ez a változást aligha magyarázza kizárólag a mintavétel specialitása (téli hónapok.) 2011-ben gyakoriak voltak továbbá az érzelmi keretezés esetei, amelyben a cigánysorok, földutak, leromlott házak képei – gyakran szolgáltak a cigányok azonosítására. Ezzel szemben 2015-ben a televíziós vágóképek durván kétharmada (63%) aktív cselekvőként mutatta a romákat. Mindössze a vágóképek 14% volt olyan, amely teljesen passzívként mutatott romákat. Van két eljárás, amely különösen alkalmas a képen szereplők eltávolítására, vagy dehumanizálására: ha hátulról és/vagy nagy távolságból mutatjuk őket. Ezek az eljárások a televíziós vágóképeken immár nem voltak jellemzőek: a távolságból vett képek alig játszottak szerepet a tudósításokban, és mindössze a képek 8%-a volt olyan, amely hátulról mutatta a romákat.

A televíziós vágóképeken megjelenő sztereotípiák elemzése is azt mutatja, hogy a korábban szélesebb körben elterjedt vizuális sztereotípiák folyamatosan visszaszorulnak és 2015-re gyakorlatilag elhanyagolhatóvá vált a televíziós hírekben megjelenésük:

2. Tábla. Vizuális sztereotípiák a vágóképeken: (az összes tudósítás %-ban), 2011 és 2015

	2011	2015
Élvezeti cikkek, nagy gazdagság	7%	2%
Báméskodó cigány csoport	11%	0%
Állatok	13%	4%
Elhanyagolt ruházat,	7%	4%
Fenyegető férfiak	7%	2,5%

Ugyanakkor érdemes néhány jellegzetes eljárást részletesebben is bemutatni mind a sajtó, mind a televíziós képek esetében.

2.3. Kvalitatív vizuális elemzés

A kisebbséggel kapcsolatos sztereotípiák lebontásának nagyon fontos eszközét jelentik a **keresztkategorizáló** bemutatások, amelyekben a romák nem etnikai hovatartozásuk, hanem valamely más társadalmi szerepük okán jelennek meg a médiában. Ennek egyik leghatékonyabb eszköze a kép. Az elemzés azt mutatta, hogy bőségesen volt példa az ilyen eljárásokra: a hidegkord-beszámolóktól az influenzajárványig a legkülönbözőbb helyzetekben tűntek fel romák, és ez a korábbi évek médiagyakorlatához képest jelentős változásnak tűnik. Tudatos szerkesztésnek tekinthetők az olyan képek (mint ebben a sorban az utolsó), amikor a M1 Híradója a pécsi Gandhi Gimnázium diákjaival kezdi azt az anyagot, hogy a Himnusz szavalására készülnek a magyar kultúra napján.

Felmerülhet a kérdés, hogy kereszt-kategorizáló bemutatások növekedése nem azzal van-e összefüggésben, hogy éppen a közösségi megmutatkozás, és az etnikai csoportképzés eseteit

lehetővé tevő anyagok csökkennek a médiaképben (például a már 2011-re is jelentősen lecsökkent diszkriminációs esetek, vagy a kulturális beszámolók, amelyek átalakultak a közösségi eseményekről a történetesen roma celebek bemutatása irányába.) Amennyiben az ilyen történetek csökkennek, értelemszerűen nagyobb lesz a szerepük azoknak a bemutatásoknak, ahol valaki nem csoporttagsága alapján kerül a médiába. A számok azonban mást mutatnak: a romák jelenléte ezen hatáson túl is erősödött: **míg 2011-ben a vizsgált összesen 140 televíziós híradó mintegy felében jelentek meg romák, addig 2015-ben a 120 híradóból 119 esetben.**

Volt olyan esemény is a hírek között, ami önmagában is lehetőséget nyújtott e természetes együttélés megélésére: a televíziók szép és érzelmes képekkel számoltak be arról, hogy az első újszülött az évben egy történetesen roma kisfiú volt⁶.⁷

Képpárok az aznapi M1 és TV2 híradóból

„Diszkriminációs történetek”

A romák képi megjelenítése során az olyan anyagok voltak többségben ahol a történet **kulcsa nem a roma identitás vagy származás volt**, hanem valamilyen más történetelem. Az elmúlt 15 évben folyamatosan csökkentek az olyan bemutatások, amelyek a közösséget érintő kérdésekről szóltak (csökkent a romákkal szembeni diszkrimináció aránya a mediaképben és átalakult a roma kultúra média képe is (ld. Bernáth Messing 2011) A témák átrendeződése természetesen hat a képekre is. A mostani mintában mindössze néhány olyan hír szerepelt amelyben romák közvetlenül csoporttagságuk kapcsán kerültek be. Ezek közül több valamilyen diszkriminációs esetről tudósított. Az egyik egy Magyarországon igen elterjedt gyakorlatot mutatott be: romákat gyakran bírságnak meg olyan ügyek miatt, amelyeket a nem romák esetében általában észrevétlenek maradnak. Az ilyen esetekkel kapcsolatban a TASZ indított eljárásokat és az RSK is beszámolt, illetve végzett diszkriminációs teszteket, és az Egyenlő Bánásmód Hatóság is foglalkozott e gyakorlattal⁸. A mintába bekerült az az eset is, amikor Ács város történetesen

⁶ (és tették ezt annak ellenére, hogy Novák Előd, a Jobbik alelnöke csinált ügyet belőle, mivel a nemzethálal gondolatával kötötte össze a roma gyermek születését

⁷ vö: http://index.hu/belfold/2015/01/08/novak_elod_rikardo/

⁸ <http://www.liberties.eu/hu/news/abszurd-birsagok>

<http://romasajtokozypon.hu/szabalyertesi-birsagolas-ertelmetlen-megtorlo-es-pazarlo/>

http://epa.oszk.hu/02300/02334/00049/pdf/EPA02334_Fundamentum_2012_03_103-111.pdf

roma polgármesterét igazoltatták rendőrök. Az eset kapcsán a rendőrök közötti szóváltás volt előítéletes –(‘kisebbségi személy igazoltatása van folyamatban’). Szintén az RTL Klub Híradóban egy beteg gyermekét egyedül nevelő asszony története volt, aki nehezen kap albérletet, mert roma.

A TV2 is közölt olyan riportot, amely az egyenlő bánásmód elvének megsértését dolgozta fel. A tudósítás egy a kormányhivatal szerint is törvénytelen sátoraljaújhelyi és szerencsi helyi gyakorlatot mutatott be. A helyi önkormányzatok döntése szerint aki más városban „lelépési”, (kiköltözési) pénzt kapott, Szerencsen vagy Sátoraljaújhelyen még közmunkát sem kaphat. Mindkét település nyíltan ellenállt a felszólításnak, hogy vonják vissza rendeletüket. A tény, hogy egy roma újságíró készítette ezt az anyagot azokat erősíti, akik azt mondják: aktív roma szkeosztóségi jelenlét nélkül nem várható komoly változás e csoport médiamegjelenésében.

Ami ezekben a tudósításokban közös, hogy a diszkrimináció áldozatait úgy ábrázolja, hogy a nézőben szolidaritást ébresszen: közeli, megszemélyesítő, érzelmeket láttató képeket adtak közre, hétköznapi emberi szituációkban mutatják a riport alanyait.

Szegénységábrázolások

A romák gyakran jelentek meg a szegénységgel kapcsolatos képeken, vágóképeken. Segítőként egyszer sem, segítettként, vagy a szegénység illusztrációiként annál többször. Bár a képek túlnyomó többsége érezhetően szolidaritásra próbált hangolni, elemzések azt mutatják, hogy a

szegénység ábrázolásával kapcsolatos gyakorlatok (kiemelten a szegénység etnicizálása és dramatizálása) lényegesen módosíthatják a befogadói értelmezéseket (Janky et al 2014). A szegénységgel kapcsolatos képek között több olyan volt, amely a szegény emberek humanizálását célozta a bemutatások során. Míg a korábbi elemzéseink azt mutatták, hogy a kriminalitás képei voltak meghatározóak, mára ennek a szerepét a képek szintjén átvette a szegénység. Ez a téma jóval sokszínűbb ábrázolási lehetőségeknek ad teret.

Több médium tudatosan kereste képein annak lehetőségét, hogy **szolidaritást** ébresszen a képeken megjelenőkkel szemben. Ilyen volt például az Indexnek egy, hajléktalan emberekről szóló riportja⁹,

2015.01.13. 10:00
Fotó: Magyar Nemzet / Magyar Fotó

2015.01.13. 10:00

illetve a Magyar Nemzet¹⁰, amikor a sajtófotó kiállításról közölt anyagot, ezt a képet kiemelve. Az első két képen az összekapaszkodó emberek, az ápoltság, a derű, a sarokban vízbe tett virág mind azt sugallják: hajléktalannak lenni élethelyzet. A harmadik kép is azt az igyekezetet mutatja, ahogyan valaki egy ilyen helyzetben is megpróbálja megőrizni az ünnepet, az eleganciát. Egyetlen kép sem mutat fölényt: az első két kép azonos perspektívából, a harmadik pedig alulról fényképezi a szereplőt.

⁹ http://index.hu/belfold/2015/01/13/ahogy_tudnak_elvalasztanak_minket/

¹⁰ <https://mno.hu/grund/beli-balazse-a-magyar-sajtofoto-palyazat-nagydijs-1268467>

Egy hajléktalan karácsonya

Fotó: Balázs Attila / Magyar sajtófotó pályázat

Ezek az ábrázolások különösen annak fényében vallanak tudatos szerkesztésre, hogy ugyanebben az időben a politika nagy mértékben próbálta a hajléktalan embereket büntető-intézkedésekkel eltüntetni, kriminalizálni.

Ugyanakkor a **dramatizált érzelmi keretezés** változatos eljárásaira is találtunk példákat¹¹. A mélyszegénység ábrázolásának egyik, nagy hagyományokra visszatekintő toposza a kamerába néző, nagy szemű, már-már vádló tekintetű, alulöltözött, gyermek.

Fotó: Kocsis Zoltán / Népszabadság

Fotó: Kocsis Zoltán / Népszabadság

Ezek a képek, bár minden valószínűség szerint szánalmat akarnak kelteni, hatásukat tekintve korántsem egyértelműek. A sajnálatkeltés hatásával kapcsolatban adatok is rendelkezésre állnak: Janky és munkatársai (2014) kutatása azt mutatta, hogy az mélyszegénység képei éppen a várttal ellentétes hatást érnek el -- nem az együttérzést, hanem azt erősítik, hogy a szegénységet a közönség inkább jellemhibának tartsa. Janky (2014) eredményei azt mutatják, hogy a szegénység extrém formáinak bemutatása indítja be a szegénység etnicizált értelmezését is.¹²

¹¹ <http://nol.hu/belfold/valahogy-tulelni-a-napot-1510259>

¹² Janky és munkatársai (2014): Stigmatising the Poor Without Negative Images: Images of Extreme Poverty and the Formation of Welfare Attitudes. http://real.mtak.hu/15202/1/stigmatising_without_negative_socreson_revised2.pdf

Szintén a szegénység dramatizált bemutatását célozza a lepusztult környezet, a romos házakon végigpásztázó, az elhanyagoltság egyes vizuális metaforáira ráközelítő kamera, erre is bőségesen akadt példa. Ráadásul ez a dramitizálás sokszor együtt jár a szegények dehumanizálásával: a nagy távolságból vett képekkel, vagy éppen azoknak a képeknek a túlsúlvával, ahol nem is jelennek meg a szegények maguk.¹³

A szegénység egy következő visszatérő toposza a **szegényeket magukat passzívként bemutatni**. Noha a szegénység, a mindennapi túlélés könnyen beláthatóan nagy erőfeszítéseket kíván, és az elmúlt évek közpolitikai változásai még kevésbé támogatják azt, a korábban is hamis toposzt, hogy a segélyekre berendezkedve meg lehet élni, az ilyen ábrázolás egybevágnak azokkal a sztereotípiákkal, amelyek szerint a szegények többsége maga tehet a szegénységéről, mert nem tesz eleget helyzetének javításáért. Önkéntelenül is ezeket a sztereotípiákat erősíthették az olyan tudósítások, amelyek vágóképein kizárólag hátulról, eltávolítva szerepeltek szegények.

¹³<http://nol.hu/belfold/nem-eleg-tojni-kotkodalni-is-kell-1496319>

A mostani kutatási mintában ugyanakkor találtunk olyan képeket is, amelyek szakítottak a szegények passzív ábrázolásával és aktívnak, sorsukat tevékenyen befolyásoló aktoroknak mutatja.

Tudatos képszerkesztés

Több kép igen **tudatos szerkesztői eljárásra**¹⁴ utal: ilyen például, hogy míg korábbi elemzéseinkben (2010-11) a gárdistákról szóló tudósítások illusztrációit a romák és a gárdisták együttes jelenléte határozta meg a képeken – ezzel önkéntelenül is azt sugalmazták, hogy ebben a kérdésben a romák és a gárdisták állnának szemben, *nekik lenne dolguk egymással* -, most nem szerepeltek ilyen képek a mintában. Még arra is találtunk példát, hogy ellenpontoszták ezt a jelentést egy nem roma, kukázó szegény ember képével, amelyet a gárdisták képpel együtt közölt a lap. Ezzel vizuálisan is megtörték ezt az összekötést, és arra is utaltak, hogy nemcsak a cigányok lehetnek szegények.

Jobbikra felvonulók 2012 októberében az Ávas-lakótelepen
Rovicsky Zsolt / Népszabadság

Az ember jól aktívoták vizuozot azt moodják, a párt lobozaként állítja be az egész cigányságot.
Rovicsky Zsolt / Népszabadság

Szintén tudatos, a politikai jelentésképzéssel is kritikus szerkesztésre utal, amikor politikusok által beállított helyzetek, és egyfajta díszlet-politika ellenpontosztása zajlik. Az első képen Balog Zoltán roma integrációért is felelős miniszter látogatásán készült. Jól látható, hogy a háttérben ünneplőbe öltözött, emberek tapsolnak neki. Ugyanakkor, Balog Zoltán nevéhez kötődik az a

¹⁴ ld. pl. <http://nol.hu/belfold/aramlopas-magasfeszultseg-1510297>

jogszabály, amely az egyházak számára lehetővé teszi a szegregáló iskolák működtetését. Az alábbi képen tudatosnak tűnik az a szerkesztés, amely a minisztert tapsoló többségi, középosztálybeli, lojálisan tapsoló tömeget a közvetlenül érintett, roma anyuka mögé állítja.

A második képen a “politikus a nép között” toposz egy másik kihívását látjuk. A kép Morvai Krisztina, a Jobbik EP képviselőjének mátészalkai látogatásán készült, és az ilyenkor gyakran látható “a népert lenyúló politikus”-toposzokkal szemben a roma asszony erejét mutatja.

Képek: politika az Indexen¹⁵ és a hvg.hu-n¹⁶

Szolg. Tóth/Árnyékvilág/MTI

Ugyanakkor, ha alacsony számban is, de találtunk olyan tudósításokat, amelyek során éppen a képi beazonosítás révén **etnicizáltak**, tettek roma problémává bizonyos kérdéseket: ilyen volt a TV2 egyik riportja, amely a Borsodban terjedő hepatitis A járvány kapcsán egy cigánytelepen forgatott, és cigányasszonyt szólaltatott meg. A riport, miután a felkonferálásban úgy fogalmazott: a terjedés legfontosabb oka, hogy az emberek nem mosnak kezet, megyei adatokat közölt, majd egy miskolci iskolát mutatott, ahol legutóbb találtak fertőzött tanulót. Ezután pedig egy cigánysor képei, és egy beteg gyermek nővére következtek. A tudósításban megszólaltatott két orvos és a tisztifőorvos egyike sem utalt arra, hogy a szegénység, vagy a cigánytelepi viszonyok növelnék a fertőzés lehetőségét.

¹⁵ http://index.hu/belfold/2015/01/23/szomagiaval_kuzd_a_kormany_a_romak_szegregaciojaert/

¹⁶ http://hvg.hu/itthon/20141103_Tulvallaltak_magukat_pulyakbol_a_nap_gr

A dehumanizálás példái

Ha korántsem volt jellemző, mégis előfordult, hogy a vágóképek dehumanizálták azokat, akiket mutattak. Ez különösen súlyos az alábbi esetben, ahol kiszolgáltatott, állami gondoskodásban élő gyerekek állnak a konfliktus középpontjában. Az RTL Klub egyik riportja arról szólt, hogy egy településen a lakosság egy csoportja tiltakozó akcióba kezdett, hogy ne költözzön a településre lakásotthon. A tudósítás nem engedett egyenlő teret az érintetteknek és képi elemei is alkalmasak voltak arra, hogy az egyik fél – a gyerekek ellen – hangolják a nézőket. A beköltözés ellen tiltakozó két helyi lakos arccal nyilatkozott, miközben sem a gyermekek, sem nevelőik, vagy az őket képviselő szakszolgálat nem beszélt. A tudósítás vágóképei ráadásul durván elidegenítették azokat, akiről a hír szólt: a gyerekeket. A képek rendőrségi bűnügyi riportok zsánereit idézték: kitakarták a gyerekek arcát, rácsok mögött, távolságból, hátulról mutatták őket, egyes képeken pedig csak deréktól lefelé, a lábukat láttatták. Ezek mind a bűnesteokról, letartóztatásról beszámoló rendőrségi hírek képi elemei. Ezek az eljárások – még ha tudjuk is, hogy milyen nehéz engedélyt szerezni gyermekek szerepeltetésére képeken – nem a kiegyensúlyozást, hanem éppen ellenkezőleg, a személytelenséget sugallták.

Öngzotizálás¹⁷ és továbbadott hierarchia

Két, a közelmúlt magyarországi roma önreprezentációja szempontjából megkerülhetetlen szervezet képe is bekerült elemzésünk mintájába. Az egyik kép az Ando Drom együttes egyik klipjének nyitóképe, amely egy egzotizáló, XIX.-ik századi zsánerekép lehet, a másik pedig a Roma Sajtóközpont egyik riportjához készült.¹⁸ A kép a tatárszentgyörgyi áldozatok családjáról egy súlyos nemi sztereotípiát ad vissza: tradicionális, archaikus férfiközpontú család kép, ahol a férfi ül, az asszony a háttérben áll gyermeket kezében tartva. Az ilyen képek, még ha nem is ez az eredeti szándék, önkéntelenül erősítik a romákkal kapcsolatos sztereotípiákat.

¹⁷ http://index.hu/kultur/zene/2014/12/15/juhasz_miczura_monika_perli_beyoncet/. (Tudatosságra utal az is, hogy az index és a hvg is azzal a címmel hozta a történetet, hogy „magyar énekesnő pereli Beyoncet”).

¹⁸ http://index.hu/belfold/2014/11/10/nincs_kenyer_az_uj_asztonon/

A bűn képei

Meglehetősen kevés tudósítás és kép is született a bűnözés kapcsán, ami – különösen a 2011-es elemzési mintával összehasonlítva – adódhat abból is, hogy nem történt ebben az időszakban nagyobb horderejű, több napig napirenden lévő bűnügy, amit történetesen romák követtek volna el. Az ilyen témájú képek és vágóképek a megszokott ábrázolási zsánerekehez igazodtak: motozás, bilincselés, letakart, felismerhetőséget gátoló arc. Azt azonban kijelenthetjük, hogy ezek az ábrázolások semmilyen módon nem etnicizálják a bűnt, ugyanilyen képek készülnek a nem roma elkövetőket mutató bűnügyi riportokban is.

Bűn az RTL Klubon és a Blikkben¹⁹:

¹⁹ <http://www.blikk.hu/aktualis/krimi/kidobanak-keszul-az-aroktoi-bandatag/4fskmtz>

3. Kutatási komponens. Diskurzusok: stratégiák és politika. Történelmi elemzés 1953-1989 (szerző: Bernáth Gábor)

Valószínűleg végleg a múltté a hatvanas-hetvenes évek kísérlete, amikor a hatalom először integrált a politika világába egy problémát, maga határozza meg beavatkozásait, de azt is, hogy arról mit mondjanak. Az irányított politikában és nyilvánosságban beállt folyamatok elemzése azonban közelebb vihet annak megértéséhez, hogy mire támaszkodhat ma az a konszenzus, amely a cigányok kriminalitása kapcsán kialakult,²⁰ és milyen mechanizmusokon alapul a népszerűsége. Nem utolsósorban pedig ahhoz, hogy egy csoport jellemző médiaképe milyen áttételes dinamikákon keresztül alakul még egy szorosan irányított nyilvánosságban is: miként befolyásolják azt a politikai elvárások mellett a különböző tudás-előállító és ellenőrző mechanizmusok, az ismert vagy csak feltételezett többségi attitűdök, és mindezek kölcsönhatása.

A bűnözés etnicizálása és a cigányok kriminalizálásának folyamatában minden bizonnyal több diskurzus, és mögöttük húzódó intézményes gyakorlatok együttes változása játszott szerepet. Elsősorban a rendőrségé, a propagandáé és az államigazgatásé, amelyek eltérő szabályokkal, szabályzókkal működve hol erősítették egymást, hol pedig – kiemelten vidéken -- rivális magyarázatokká váltak. E három intézményes gyakorlaton túl minden bizonnyal befolyásolták ezt a váltást olyan további folyamatok, mint a bűnözési adatok alakulása, vagy éppen az, hogy mit mutattak a lakossági hangulatjelentések, később közvélemény-kutatások. Ezek változásait igyekeztem követni, egyszersmind megérteni, hogy egyes szereplők hogyan értették és mire használták a „cigánybűnözés” kifejezést. Azt vizsgáltam, hogy miként (és részben miből) fejlődött ki, és érvényesült a szélesebb nyilvánosságban egy kategóriarendszer, és figyelem, ami már cigányként tekintett az egyes bűnelkövetőkre, fokozatosan felülírva a bűnüldözés klasszikus kategóriáit. Hogyan vonzott magához olyan szavakat, amiket korábban más csoportokra, míg ma már leginkább a cigányok beazonosítására használunk. Miként tudott ez érvényesülni egy olyan rendszerben, ahol a 'cigány' maga is egy nehezen körvonalazható kategória volt.²¹

Módszertan

Munkám során elsősorban szövegeket elemeztem. Ezek olvasásakor jellegzetes motívumokat és beszéd-stratégiákat próbáltam feltárni. Ennek érdekében nem csak a cigányok kapcsán néztem a bűnözéssel kapcsolatos anyagokat, hanem: megpróbáltam azt feltárni, hogy a bűnözés képében

²⁰ A Nézőpont Intézet 2008 augusztusában végzett kutatása szerint a magyarok 91 százaléka szerint létezik "cigánybűnözés", 77 százalékuk szerint pedig a romák hajlamosabbak a bűnelkövetésre, mint a nem romák.

²¹ Nem lehetett kulturális csoportkategória mert a szovjet blokk, némi habozás után úgy döntött: hivatalosan nem ismeri el a cigány kultúrát. (Ennek ellenére jó néhányszor kulturális magyarázatot kapunk majd a cigányok bűnözése kapcsán is.) Lehetett volna életmód-kategória, ez azonban más szegényekkel – (ahogy majd látni fogjuk, ezen rétegek kriminalitásával összehasonlítva a kutatók már nem is találtak számottevő különbséget) ér össze.

miként jelennek meg a cigányok. Mindez szándékom és reményeim szerint megóvott attól a gyakori mintavételi hibától, hogy kizárólag a cigányokkal kapcsolatos diskurzus felől nézzük a kérdést, amiben – más témák némasága miatt – nagyon erősnek tartjuk majd a bűnözés tematikáját. Az emberek azonban a szocializmusban sem sajtófigyeléseket, vagy kutatók kivágatait, hanem a sajtót olvasták.

Kutatásom során az Open Society Archives gyűjteményének releváns anyagait tekintetem át: elsősorban a Szabad Európa Rádió archívumának kivételes sajtófigyelését az ötvenes évektől a rendszerváltásig. Ez a bűnözésről, rendőrségről és cigányságról is külön figyelt gyűjtemény²² csak a mi témánkban összességében több ezer kivágot tartalmaz, mások mellett a vidéki sajtóból, illetve a Magyar Rádió műsorairól.

Az egyes változások mellett igyekeztem olyan csomópontokat megtalálni, ahol az intézményes gyakorlatok változásai befolyásolják a hivatalos beszédet. Szintén az OSA őrizte meg és tette kutathatóvá azt rendőrségi parancsgyűjteménynek elnevezett gyűjteményt,²³ amely bőséges rendőrségi és belügyi iratot tartalmaz, és az egykori Tömegkommunikációs Kutatóközpont anyagait is.²⁴ A határterületeket néztem: azt, ahogyan a rendőrségi nyelv és a tanácsai világ is a tömegkommunikációban megjelent. Ez az a réteg, amivel a közvélemény is találkozott: nyilván ritkán bújták (az eleve nem nyilvános) rendőrségi statisztikákat, vagy olvastak tanácsai jelentéseket. Ebben az értelemben – a médiakép értelmében elemeztem ezeket a fontosabb csomópontokat: az 1961-es párthatározatot, a rendőrségi cigány-adatgyűjtés 1974-es elindítását, és közelítettem egy másik irányból is: az 1983-ban egyszer csak megjelenő „cigánybűnözés” toposzok háttérét próbáltam feltárni.

A kontúrnélküliség abban az értelemben is igaz, hogy a rendőrség, a politika és a propaganda egymástól független, más-más időben beálló fordulatai miatt nehéz olyan szakaszhatárokat megállapítani, amik minden ilyen elemre érvényesek lennének. De abban az értelemben is, ahogyan utólag próbálunk az egyes kérdésekre egyértelmű válaszokat találni. Bár nagy a csábítása, hogy mindent elrendelteként, éles határokkal váltva érzékeljünk egy diktatúrában, ebben a kérdésben nehéz éles határvonalakat meghúzni. Bár volt cenzúra, és az első sajtószövegektől folyamatos a többségi előítéletek elítélése, megjelenhettek egészen nyers cikkek is a cigányokról. Bár a rendőri-ügyészi vezetés sokáig egyáltalán nem beszélt cigányokról, ennek ellenére megjelenhetett a cigányok bűnözéséről szóló interjú is. Ráadásul ugyanabban a lapban pár hónapon belül kétszer is, tehát valószínűleg még csak nem is egy elsikált botrányal állunk szemben. Bár 1974-ben bevezetik a cigánybűnözésre vonatkozó önálló rendőrségi statisztikai adatgyűjtést, ettől azonban még nem sorjáznak a nyilvánosságban az adatok. 1983-ban azonban szinte kötelező elemmé válik a megyei rendőrkapitányi interjúk egy részében: még a fordulatok is központi szerkesztettségre utalnak. Ugyanakkor (egy 1982-es ügyészségi tájékoztatót, és

²² HU OSA 300-40-1, 300-40-2, és 300-40-3 „rendőrség”, „bűnözés” és „cigányok” kulcsszavak alatt.

²³ HU OSA 357-2-1 (Collective fonds: Hungarian State Security Documents)

²⁴ [HU OSA 420C](#) Magyar Közvéleménykutató Intézet

bűnözési statisztikák romlását mutató adatokat kivéve) nehéz olyan pontot találni, ami ennek előzménye lehetne a rendőrségi diskurzusban. A párthatározatok eddigre már rég feltöltődtek a cigányság és a kriminalitás összekapcsolásával.

Sok tekintetben Stuart Hall és szerzőtársai klasszikus tanulmányát követem (Hall et al. 1978): ők azt mutatják meg, hogy a rendőrség és a média miként találta fel és tette egyre inkább a belvárosi bevándorló fiatalok bűncselekményévé az utcai rablást. Nekünk egy szempontból nehezebb dolgunk van: míg a rablás mára mégiscsak egy, a bűnüldözéstől az igazságszolgáltatásig használatos, körülírható feltételek alapján megálló tényállás, a „cigánybűnözés” kategória nem az. (Mindez jól látható használói bizonytalanságában is.)

Egy kategória karrierje

De mit is értsünk e kifejezés alatt? Értelemszerűen nem érthetjük a cigányokra általában: a cigányok túlnyomó többsége nem bűnöző, ezért a cigányokra sem lehet jellemző a bűnözés.

Értsük-e a cigányság bizonyos csoportjaira? Ennek a „kóborcigányok” kategória kapcsán komoly rendészeti hagyománya is van. A háború előtt a rendőrség külön cigányraziákat tartott, amelyek a ’kóborcigányokra’ terjedtek ki, majd a deportálásoknak is ők lettek hivatalosan a célpontjai.²⁵ Az ötvenes években van kísérlet ennek feltámasztására: egy magas szintű rendőrségi dokumentum 1952-ben az ő munkatáborba zárásukat javasolja²⁶ egyfajta „kóborlási hajlamra” hivatkozva. Abban a rövid időszakban, amíg a rendőrségi gyakorlat erre a kategóriára épített, ennek homályossága is gondot okozott, és olyan önellentmondásos kifejezésekhez vezetett, mint például egy 1953-as titkosrendőrségi összeírásban: „kóbor személy telep”; „kóbor telep”; „telep jellegű kóbor település”.²⁷ Bár a sajtóban vissza-visszatér a kóbor-cigányok kategória, és más szektorok sokáig, egyes területeken máig előszeretettel használják cigányokra a nomadizálás toposzát,²⁸ e kategória jobbára kikopott a bűnüldözés nyelvéből. A kategória igen, de azért voltak komoly lapok, amik még 1976-ban is ezzel, és az ősi szokásokkal, íratlan törvényekkel magyarázzák a „cigánybűnözést”.²⁹ Egy másik rendőrségi alcsoport-lehatárolás egyfajta néprajzi megfigyelésekből kiindulva a „kolompár-cigányok” folyamatos ellenőrzését tartja indokoltnak, hangsúlyozva: „(tőlük) élesen határoljuk el a többi cigányokat, hogy azokkal ne is foglalkozunk ilyen értelemben”.³⁰

²⁵ Ugyanakkor a helyi elitek afféle gumikategóriaként alkalmazták ezt, és volt, ahol a hosszú ideje ott élő, teljes helyi cigány közösséget eldeportálták.

²⁶ A BM IV/6. bünygyi osztályának javaslata A kóbor cigányok betelepítése és munkára nevelésére <http://osaarchivum.org/files/fa/357/2/1/1-2.pdf>

²⁷ idézi Purcsi, 2004: 256-258. Purcsi Barna Gyula - A cigánykérdés "gyökeres és végleges megoldása". Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004.

²⁸ pl. a közegészségügy. Vö: Bernáth Gábor (szerk.), 2002: Kényszermosdatások a cigánytelepeken (1940-1985) Roma Sajtóközpont Könyvek 3.

²⁹ „Saját íratlan törvényeiket több évszázados kitaláltóság, a vándorlás, a letelepedettek ellenséges magatartása alakította ki, és ezek bizony legtöbbször ellentétesek az írott paragrafusokkal” Cigánynak lenni – értük haragszik, nem ellenük. Magyar Nemzet 1976.június 11,

³⁰ a BM ORK IV. osztály által készített dokumentum (Cigányok szerepe a bűnözésben címmel), 1953

Értsük-e alatta a legszegényebb, telepi lakosságot? Ez összefüggést teremtené a szegénység és a bűnözés között, ugyanakkor ellentmondásban áll azokkal a kriminológiai adatokkal, amelyek alapján éppen a nagyobb érintkezési felületek nyomán, és a hagyományos közösségből kikerültek körében volt nagyobb a bűnözés. A rendőrségi gyakorlat persze ettől függetlenül a telepeket tartotta kiemelt nyomozati színhelynek, itt nevezett ki telepfelelősöket – itt is volt könnyebb megtalálni a cigányokat. Míg érdekes módon a politika felosztása 1961-től a „beilleszkedett - beilleszkedésben lévő - be nem illeszkedett” kategóriákat állítja fel a cigányok kapcsán, amiben éppen a telepi lakosságot tekinti a legelmaradottnak, a bűnözési statisztika nem ezt a csoportot mutatja majd a legnagyobb problémaként. Ez egészen addig nem ellentmondás, amíg a politikai szövegekben nem érkeznek meg a bűnözésre való utalások (ez azért nem hosszú idő), utána azonban igen.

Értsünk-e „cigánybűnözés” kategórián bizonyos bűncselekménytípusokat,³¹ esetleg elkövetési módokat? De melyiket értjük alatta, ha 1983-ban egy megyei főügyész olyannyira különböző tényállásokat ért alatta³², mint a parazita életmód; régiséggel arannyal, ezüsttel, devizával üzérkedés; lopások; közveszélyes munkakerülés, prostitúció? Arról nem beszélve, hogy ezeket tényleg zömmel cigányok követték volna el?

E kategóriát egyetlen használója sem próbálta a széles nyilvánosságban definiálni. Akik használták: a bűnözés alakulásáról bőségesen nyilatkozó megyei ügyészek, rendőrkapitányok, megyei bírósági elnökök, vagy éppen a belügyminiszter, az igazságügyi államtitkár inkább a kötelező köröket tették meg a becsületes cigányokról, ám nem mondták meg, hogy mit értenek „a cigányok bűnözése” alatt. Egy idő után már a kötelező körök is elmaradtak és egyfajta magától értetődéssel sorolta interjúalany és újságíró az „adatokat”. A „cigánybűnözés” kifejezés éppen ennek köszönheti felívelő népszerűségét: mást ért rajta a szakma, a bűnözőzés intézményrendszere, az újságírók, és a közönség is. Rendre másként magyarázzák a döntéshozók. Ki-ki a maga értelmezésében használja: a statisztikai adatok a tényszerűség látszatát kölcsönzik a beszédnek, a politika a növekvő feszültségeket vezeti le, az újságírók pedig a „köztudomású tények közlőiként” mutatkozhatnak.

Talán leginkább egy statisztikai általánosításnak, a szociológiai módszertanban összemosisodásnak hívott jelenségként értelmezhetnénk, amikor egy nagyon egyszerű osztást alkalmazva az össz-bűnözésben cigánynak tekintett, és az apparátusok által (meglehetősen eltérő módon) megszámlolt cigányok hányadosára hivatkozunk. Felesleges, és hatástalan is magyarázni, hogy mennyire félrevezetőek az ilyen számítások. A kérdésben született mértékadó kutatások hiába mutatták ki, hogy hasonló társadalmi státuszú csoportokkal összehasonlítva már nem nagyobb a történetesen cigányok (vagy akiket a rendőrök annak tekintettek) által elkövetett

³¹ Ennek is megvannak a hagyományai: nemrégiben egy más ügyben a magyar média vezető szerkesztőivel készült interjúkutatásban egyik interjúalanyom, aki még a rendszerváltás előtt végezte a jogot úgy emlékezett: a „cigánybűnözés” szót a markecolásra használták.

³² Zalai Hírlap 1983.12.24.

bűncselekmények aránya³³ – e fogalom – minden homályossága mellett, vagy éppen ezért – széles körben használt és még szélesebb körben hitt kifejezés. ³⁴ Lehet, hogy e homály kialakulásának feltárása helyett a kérdés sokkal inkább az: mire használták és használják ezt a homályosságot, és használata milyen hatalmi gyakorlatokra utal.

A hatalmi/szakmai diskurzusok változása

Annak a dinamikának a megértéséhez, ahogy a cigányok és a bűnözés egyre erőteljesebben asszociálódnak a hivatalos nyilvánosságban, követni próbáltam a legnagyobb hozzáférésű szakmai és hatalmi csoportok diskurzusainak változását.

Kicsit leegyszerűsítve a kérdést, és inkább a sokféle elágazást, mintsem azok teljességét megmutatva: a politikában növekvő, más kérdésekben is kitapintható türelmetlenség biztosan hatással volt erre a dinamikára. De talán olyan tényezők is hatással voltak, mint például a statisztikai előrejelzések szerepének megnövekedése, amely révén egy idő után megjelent a kisebbségbe kerülés réme, valamint a cigány túltámogatottság és szaporaság képzete. A rendőrség esetében jól kitapintható a bűnözési statisztikák -- mind a bűnözés növekedését, mind pedig a felderítési mutatók romlását tekintve -- folyamatos romlásának magyarázat-kényszere. Nem törvényszerű ugyanakkor, hogy az egyes személyek romló közbiztonsági helyzete vezessen egy általánosabb bizonytalanságérzethez, és a bűnözéssel való törődéshez³⁵ – minden bizonnyal ez az egyik magyarázata annak is, ahogy ma adott esetben javuló helyi közbiztonsági adatok mellett is sikerrel népszerűsíthetik magukat a túrhetetlen mértékű bűnözéssel kampányolók. Magyarországon ez a bizonytalanságérzet is növekedett, és bár az emberek saját környezetük biztonságát általában az átlagosnál jobbnak tartották, a bűnözés helyzetének megítélése folyamatosan romlott. (Sajó, 1987:140). És az sem törvényszerű, hogy a bűnözés növekedését egy autoriter hatalomnak kizárólag agyonhallgatni lenne érdeke: *„a bűnözés közös elítélése, továbbá, hogy a társadalmi rosszat megtestesítik és hogy a hatalom – elítélve őket – kézbe tartásukról gondoskodik, megteremtheti a hatalomgyakorlás számára kívánatos társadalmi konszenzust, vagy legalábbis annak látszatát.”* (Sajó im: 142.).

A rendőrkapitányi interjúkat olvasva jól láthatóvá válik majd, hogy a változó bűnözéskoncepciók is befolyásolták a bűnözés mediaképét. Előbb a múltbéli igazságtalanságok maradványai uralják

³³ Id. pl. Tauber István: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra. ELTE Jogi továbbképző intézet Budapest, 1986

³⁴ Bár a kutatás a szocialista Magyarországra korlátozódik, érdemes szem előtt tartani, hogy hasonló statisztikai hibák már a háború előtti „cigánykriminalitás”-eszmefuttatásokban is szerepet játszottak. Pomogyi (1989) arra hívja fel a figyelmet, hogy a lakossági arányokhoz képest magasabb kimutatott részarány a bűnelkövetők között abból is származott, hogy a bűnelkövetők között az összes cigány arányát nem a cigányokkal általában, hanem a cigány anyanyelvűekkel vetették össze. (Pomogyi László: „A cigányság és a cigánybűnözés a burzsoá Magyarországon” in: A társadalom beilleszkedési zavarainak kutatása, Tájékoztató Bulletin 15.sz. Budapest, 1989, július).

³⁵ vö: Sajó, 1987: 139. (Sajó András: Beszámoló a „A beilleszkedési zavarok képe a társadalmi tudatban a közvéleményben és a tömegkommunikációban”. in: A társadalom beilleszkedési zavarainak kutatása, Tájékoztató Bulletin 8.sz. Budapest, 1987, április).

a magyarázatokat – azon tétel igazolásaként, hogy a kommunizmusban eltűnik majd a bűnözés. Aztán idővel deviancia-magyarázatok következnek: ha mégsem csökken a bűnözés, ez lehet, hogy a megrögzött bűnözői jellemnek tudható be. A nyolcvanas évek árnyaltabb háttérmagyarázatai már gyakran a hátrányos helyzet fogalmával operálnak, amit a politika a „jogok és köteleességek egyensúlya”-alcím alatt fordít le - például a tanácsrendszeri beszámolók kategóriarendszerében. Ezzel alkalmat teremt a rászorulók és a bűnözés állandó együttemlítésére. A hetvenes évek közepétől, a „bűnmegelőzés” koncepciójával, és társadalmasításával - a széleskörű bűnmegelőzési propagandától a „civil”-struktúrák kialakításáig - a romákkal kapcsolatos társadalmpolitikai teendők is egyre inkább ebből a szempontból kerülnek tálalásra. A párthatározatokból, interjúkból is, de a bűnmegelőzési tanácsok működéséből, és a közigazgatás és a rendőrség viszonyrendszerének átalakulásából ugyanúgy kitapintható ez a lassan megérő váltás.

Ugyanígy befolyásolta a kérdést a médiagyakorlat is, amely a propaganda-elvárások oldódása mellett is tabusítási kényszereknek kitéve, fokozatosan találja meg a közvélekedés képviselőjének szerepét.³⁶ Mindezek mögött pedig ott találhatóak a lakossági attitűdökkel kapcsolatos tudások és feltételezések, amelyek messze nem csak az előítéletek kötelező ostromozásában kaptak választ, de olykor az ezekre rájátszó megfogalmazásokban és intézkedésekben is.

A „cigánybűnözés” diskurzusát leginkább talán egy olyan rejtett diskurzushoz hasonlíthatnánk, amit ha próbáltak is rejteni, nyilvános használata nem nagyon járt retorziókkal. A pártapparátus a kötelező kiegyensúlyozás mellett (a lakossági előítéletek és diszkriminációs jelenségek, illetve a még sokban kifogásolható viselkedésű cigányok között állva), egyre gyakrabban használta, a lakosság esetében pedig kezdettől mindenki „tudott”. Ebből a szempontból úgy tűnik, a magyar társadalom látszólag elfogadta ugyan a hivatalos beszédmódot, több jelből azonban (pl. a cigányokkal kapcsolatos rémhírek terjedéséből) arra következtethetünk: alternatív értelmezéseket és alternatív nyilvánosságot működtetett.

A társadalmi folyamatok

Az elemzés azt a dinamikát próbálja bemutatni, ami cigánynak tekintett csoportoknak a bűnözés kontextusában történő egyre erőteljesebb nyilvános bemutatásához vezetett. Diskurzusokat elemez, ezek azonban nem elválaszthatóak azoktól a társadalmi folyamatoktól, amik bekövetkeztek a szocialista Magyarország negyven évében. Az előre elképzelt elméleti trendekkel ellentétben fokozatosan emelkedett a bűnözés, és romlottak a felderítési mutatók is, ami mind a bűnüldözés és bűnmegelőzés rendszerét, mind pedig a rendőrségi diskurzusokat befolyásolta. Ugyanakkor jól kitapinthatóak a cigányság asszimilációjával kapcsolatos politikák

³⁶ Ez műfaji szempontból is jól kitapintható: a monologikus műfajoktól az interjúk, majd a pl. az élő telefonos kapcsolatra épülő rádióműsorok térnyeréséig.

és elköteleződésük kifulladására is, ami bizonyosan meghatározta a politikai beszéd változásait. A romák térbeli elkülönítése csökkent, az oktatási és foglalkoztatási mutatók javultak, de hamar kiütköztek e látszólagos integráció korlátai: a települések újratermelődése a belvizes területeken egy tömbben adott házhelyekkel és csökkentett komfortfokozatú házakkal, valamint egyes falvak, térségek gettósodásával; a változatlanul fennálló oktatási egyenlőtlenségekkel; vagy azzal, hogy a foglalkoztatás nagy tömegben a segédmunkás pozíciókat betöltését jelentette.

Egy történelmi elemzés nem szorul aktualizálásokra. Mégis, adódnak a párhuzamok: a „cigánybűnözés” kategória új népszerűsége ma ugyanarra a homályosságra, összekacsintásra és készpénznek vett „tudásra” épül, mint a szocialista Magyarországon. E népszerűség pedig nem kizárólag az erre politikát alapozó Jobbik offenzív kommunikációjának köszönhető – ahogyan arra (Juhász 2010)³⁷ is az elmúlt évek fejleményeit összefoglalva rámutat. A jelenlegi helyzetben ugyanúgy vannak és voltak, akik „tudományos” és szakmai „igazolást” kölcsönöztek e kategória használatának.³⁸ 2009 januárjában, a miskolci rendőrkapitány egy nyilatkozata után jól megfigyelhettük, hogy mindez miként válik politikai és szavazat-maximalizálási kérdéssé, ami a politika csaknem teljes helyi spektrumát átfogta Miskolcon.³⁹ Akkor, ahogyan olykor a szocializmusban is, az ilyenkor rendre előkerülő cigányvajdák közül a borsodi megvédte a főkapitányt, ezzel karrierje egészen a jelenlegi kormányfő és a belügyminiszter által tartott lakossági fórumok némelyikének előadói pulpitusáig ívelt. És a médiumok egy jelentős része is hozzájárul e kategória használatához, amikor minden kétely nélkül továbbadja a különböző gárdista-formációk narratíváit az egyes településeken elharapódzott „cigánybűnözésről” – ahogyan például sokan Gyöngyöspatán tették.

³⁷ Juhász Attila: A „cigánybűnözés” szó politikai karrierje. <http://www.politicalcapital.hu/blog/?p=1937578>

³⁸ 2009 áprilisában az állampolgári jogok biztosa beszélt egy interjúban arról, hogy nevén kell nevezni a cigánybűnözést, a cigányok kapcsán pedig „kollektivistá társadalmi, szinte törzsi csoportról” érkezett. Ezt a nyilatkozatot akkor a roma közélet mellett mások, egyebek mellett a köztársasági elnök is elítélte.

³⁹ 2009 januárjában a miskolci rendőrkapitány sajtótájékoztatóján számszerűsítette egy bizonyos időszakban elkövetett bűncselekmények esetén a szerinte cigány elkövetőket, ami felmentéséhez, majd a széleskörű tiltakozás hatására gyors visszahelyezéséhez vezetett. Ez volt az első olyan eset, amikor széles egységfront alakult a helyi szocialista városvezetéstől egészen a Jobbikig, a kormány pedig meghátrálni kényszerült.

5. Kutatási komponens: fókuszcsoporthoz vizsgálat: Romákkal beszélgetve a médiáról. Ellenállni a hatalom értelmezésének⁴⁰

E kutatási komponens keretében kiválasztott filmrészletek kapcsán szerveztünk négy fókuszcsoporthoz beszélgetést. Olyan, korántsem egyedülálló, de bizonyos szempontból sarkos példáit kerestük a romák média bemutatásának, amelyekben különböző, de egyes közösségek mindennapjait közvetlenül vagy áttételesen befolyásolni képes hatalmak és tekintélyek mondtak valamit a romákról. Elemzésünkben bemutatjuk, hogy a romák társadalmi státuszról, vagy az aktuális élethelyzettől függetlenül éberrel figyelik és értik a manipulatív beállításokat. Rutinszerűen dekódolják azokat képi és nyelvi eljárásokat, amikkel a média egy része, miközben a romákról beszél, megnevezésüket kerülve azonosítja a közösségeket. Vonakodnak elismerni azok tekintélyét, akik kétes legitimitást szerezve a 'romákat' képviselve nyilvánulnak meg, miközben kritikusak azokkal a véleményekkel szemben, amiket ezek a tekintélyek olykor általánosító, a többségi előítéleteket kiszolgáló módon megfogalmaznak. Elemzésünk célja, hogy a roma mediakép közvetlen érintettjei – a romák – véleményét adjuk közre, minél direkter módon, minél kevesebb magyarázattal.

5.1. Módszerek: A fókuszcsoporthoz és a beszélgetések témái.

2015 őszén összesen 4 fókuszcsoporthoz beszélgetést szerveztünk. A csoportok megszervezésének szempontja volt, hogy legyen köztük társadalmi és fizikai kirekesztésben élő és integrálódott, alacsony és magas végzettségű, vidéki és budapesti, valamint az, hogy egy külső támogató szervezet, vagy egy aktuális helyi konfliktus mediatudatosságra való esetleges befolyását is láthassuk. A négy csoportból kettőben fiatal roma egyetemistákkal beszélgettünk a Romaversitas Alapítvány segítségével. A másik két csoport tagjai szegregált falusi környezetben élnek: egyik csoport-beszélgetést Bagon szerveztünk, ahol a legutóbbi időig az ország egyik legkirekesztettebb roma közössége élt, ám néhány évvel ezelőtt egy innovatív civil segítő csapat, a Bagázs kezdett együttműködni a helyi közösséggel. A negyedik fókuszcsoporthoz a Miskolc ún. Számozott utcáin lakókkal készítettük, a kilakoltatási hullám kello közepén, amikor a résztvevők közül sem tudták sokan, hogy maradhatnak-e a lakásukban. A fókuszcsoporthoz 10-12-en vettek részt, mind a miskolci, mind a bagi csoportban többségben voltak a nők, míg az egyetemisták esetében – akik egyébként a tanítóképzőtől a műszaki tanulmányokon át nagyon változatos képzési, és a kis falvaktól a fővárosig terjedő háttérből érkeztek -- ezek az arányok nagyjából kiegyenlítették voltak. A beszélgetések során egy rövid, a médiával kapcsolatos tapasztalatokat és véleményeket feltáró beszélgetés után három filmrészletet mutattunk be.

A fókuszcsoporthoz beszélgetéseink apropóját jelentő filmrészletek kiválasztásánál törekedtünk arra, hogy azokban nagyon különböző hatalmak és tekintélyek beállításai tükröződjenek. A filmek keresésekor nem a reprezentativitásra, nem a roma mediakép egészére jellemzőnek hitt képeket kerestünk, hanem bizonyos média-eljárásokra, és az ezekre adott válaszokra koncentráltunk. Ebben az értelemben a kutatás nem a mediaképpel kapcsolatos általános véleményt próbálta feltárni, hanem azt, hogy egymástól több szempontból eltérő roma közösségek miként reagálnak hatalmi helyzetekre:

⁴⁰ A fejezet bővebb változata a socio.hu 2017/2 számában jelent meg (Bernáth és Messing 2017)

-- a helyi önkormányzat diskurzusa, amely korántsem csak Miskolcra, és nem is kizárólag Magyarországra jellemző⁴¹);

-- egy helyi családsegítő és a

-- különböző, a roma közösség szószólójaként beállított roma tekintélyek megszólalásaira

Az egyikben, mely a miskolci városi televízió tudósítása⁴² volt a telepfelszámolásnak nevezett kilakoltatásokról (amely kapcsán nem utolsósorban az EBESZ is tiltakozott)⁴³ a helyi önkormányzat és annak médiájának hatalmi diskurzusa jelent meg. Ebben a legszegényebb, kiszolgáltatott és stigmatizált, többségében, de nem kizárólag romák lakta telep felszámolását mutatták be és legitimálták narratív és vizuális elemekkel. A második bejátszás egy országos kereskedelmi televízió riportja⁴⁴ volt arról, hogy a Borsod megyében sok csecsemőt állami gondoskodásba vesznek már születésükkor. A riportban a helyi családsegítő elkalauzolta a stábot egy olyan család lakásába, ahova a gyermekvédelem - a nem megfelelő körülményekre hivatkozva - nem engedte haza az újszülött csecsemőt. A belső terekben, fürdőszobában is forgatva – a családot magát szóhoz nem engedve – mutatták be a nyomorúságos körülményeket. Ebben a filmrészletben a terepen dolgozó, tudásból és tapasztalatból adódó tekintélyt mozgósító szociális szakember hatalmára történő reakciókra voltunk leginkább kíváncsiak. A harmadik filmrészlet⁴⁵ az M1-en sugárzott riportfilm volt, amelyben pozíciójukat különböző forrásból merítő roma „tekintélyek” mondtak véleményt a többség és a roma közösség konfliktusos viszonyáról. Arra voltunk kíváncsiak, hogy olyan roma tekintélyek véleményét, amit a média előszeretettel mutat be hiteles roma véleményként, (korántsem ritkák a „roma értelmiségi”, a „vajda”, vagy a „roma lelkész” megjelölései a magyar nyilvánosságban) mennyire tekintik a csoportok résztvevői a saját véleményük képviselőjének alkalmasnak. Korábbi interjúkatásaink (Bernáth-Messing 1998, Bernáth 2011) is kimutatták, hogy meglehetősen gyakori eljárás a média részéről, hogy a „másik fél” megszólaltatásának szakmai szabályát teljesítettnek veszi helyi roma képviselők megszólaltatása által. Ennek kapcsán beszéltünk arról, hogy a résztvevők szerint ki és milyen kérdésekben képviselheti a roma közösséget.

A beszélgetések kapcsán arra kerestük a választ, hogy beszélgetőpartnereinknek milyen személyes tapasztalatai vannak a médiával, hogy dekódolják-e és ha igen, mely narratív vagy vizuális elemek kapcsán a riportok etnicizáló eljárásait, hogy milyen reakciókat, érzéseket váltanak ki az e bemutatások; hogyan értelmezik a hatalom (a tekintély) – legyen az többségi vagy kisebbségi – által konstruált alá-fölé rendeltségi helyzeteket és hogyan reagálnak e bemutatásokra, milyen identitás stratégiákat mozgósítanak.

⁴¹ „Valahol 2005 vége felé sok európai országban egy gyors változás állt be a romákkal kapcsolatos politikai közbeszédben. (...) Számottevően megnőtt a romákkal szembeni interetnikus erőszak és gyűlöletcselekmények száma, új, kimondva vagy kimondatlanul a romákat célzó politikák és kezdeményezések indultak, és a kontinensen elterjedő, a romákat megbélyegző nyelv – mindez több országban az újrarendeződő populista politika része lett. – írja Michael Stewart. (Stewart, 2012)

⁴² <https://www.youtube.com/watch?v=4LEbWE-qRNw> 5:58-6:55; 7:29-8:49;
<https://www.youtube.com/watch?v=V-Dhm6W0938> 0-2:32; 3:00-3:31:

⁴⁴tv2: Otthagytak.

http://tv2.hu/neoplayer/tv2/embed/44404_otthagytak_gyerekek_akiket_nem_vihettek_haza_szuleik.html 0:23 – 0:51; 03:01- 3:51

⁴⁵ Pesty Fekete Doboz: <https://www.youtube.com/watch?v=E4AneHL-g3I>
15:37-16:42; 20:34-22:18; 28:11 – 28:40; 35:50-37:30

5.2. Tapasztalatok a médiával

Alapvetően eltértek a képzett fiatalok és a kirekesztésben élő falusi roma csoportok tapasztalatai azzal kapcsolatban, hogy ők maguk – ha volt ilyen helyzet – hogyan jelentek meg a médiában. A Romaversitas csoportok tagjai közül többen fiatal értelmiségiként egyéni teljesítményük révén, saját jogon és saját hangon megszólaló ágensként voltak jelen, elsősorban helyi médiában. Tapasztalatuk általában az volt, hogy megjelenéseik a vártnál ugyan rövidebbek voltak, torzítottak, de végső soron saját hangon szólaltak meg és nagyrészt elmondhatták, amit szerettek volna. Ezzel szemben a bagi csoport tagjainak negatív tapasztalatai voltak egészen addig, amíg egy budapesti civil szervezet meg nem jelent a településen, és el nem kezdte a többségi médiát is mozgósítani a közösségépítő program bemutatására. A bagiak egy több évvel korábbi rendőrségi razziát ill. az arról szóló média-tudósítást idéztek fel összehasonlítandó a média hozzáállásával kapcsolatos korábbi és frissebb tapasztalataikat. A két élményt egymás mellét téve élesen megmutatkozik, hogy konfliktus, különösen olyan ellentét kapcsán, ahol hatalmi viszonyok egyértelműen megjelennek (rendőrség vs. cigánytelep) a cigányok teljesen kiszolgáltatottak a médiának, amely gyakran kizárólag a hatalom diskurzusát követi, nem engedi megszólalni a romákat akkor sem, ha azok közvetlenül érintettek. Ugyanez a közösség egy jó médiakapcsolatokkal is rendelkező civil szervezettel együttműködve egészen más – a pozitív minta – szerepében kerül a fősodró média tudósításaiba. A miskolci fókuszcsoporthoz résztvevői ellenben egy folyamatban lévő konfliktus elszenvetői voltak. A nagy érdeklődés miatt többen nyilatkoztak a médiának, nem utolsósorban azzal a – a néha irreális - reménnyel, hogy az segít megoldani a problémákat. A beszélgetés egyértelművé tette, hogy a konfliktusban érintett romák tapasztalataikat leszűrve határozottan differenciáltak az egyes médiumok és azok megbízhatósága között.

A beszélgetés arra is rávilágított, hogy a helyi hatalom – az önkormányzat - teljességgel megfosztotta e közösséget attól, hogy álláspontjukat, tapasztalataikat a széles spektrumot felölelő helyi médián keresztül – ingyenes hetilap, televízió és hirdetési újságok - Miskolc lakosságával megosszák, miközben ők maguk, anyagi és humán erőforrás hiányában médiát nem tudtak létrehozni, legfeljebb lakossági fórumokon oszthatták meg a tényeket és véleményüket. Ezekre azonban a többségi lakosok nem, legfeljebb a roma közösség tagjai mentek el.

5.3. Reprezentációs eljárások és értelmezésük

5.3.1. Politikai és mediális igazolások: „ha egy cigány odacsinálna a kapu elé, azt is bevágnák, mert igazolja, amit csinálnak.”

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés idején is tartott az önkormányzati akció, amelynek keretében Miskolc egyik szegénytelepe a „Számozott utcák” lakóit költöztetik ki, jobbára elhelyezés nélkül.

A városi tévé egyik adásából a közgyűlés egyik részletét és egy helyszíni riportot vágtunk ki a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés céljára. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a riport által használt utalásokat, áthallásos nyelvezetet mennyiben vonatkoztatják beszélgetőtársaink a cigányokra. A riport felkonferálása így hangzik: „márciustól csak azok kaphatnak segélyeket, akik tesznek a városért, és nem a munkanélküli létből akarnak hasznot húzni”. Ezután a bejátszás egy miskolci cigánytelep egyik házának ledózerolását mutatja. A következő bejátszás az alpolgármester idézi: „Miskolc várospolitikai célja 2015-ben a gettókultúra lebontása után nem lehet más, mint a szocialista segélykultúra lebontása”. „Az alpolgármester szerint a segélyezési rendszer átalakításával egy újabb tabut döntenek le. (...) Az új rendszer célja, hogy csak azok kapjanak segélyt, akik ténylegesen

rászorulnak. (...) A közgyűlés ma úgy döntött, hogy továbbra is a családokat, a tanulni akaró fiatalokat, és az időseket támogatja” – szól a narráció. A tudósítás idézi a Jobbik frakcióvezetőjét, hogy a legfontosabb, „*hogy ez a szociális rendelet azokat támogassa, akik építik a közösséget, és ne azokat, akik a szociális ellátórendszeren való élőködésre rendezkedtek be*”. E filmrészlet tehát – képein cigányokat mutatva, illetve cigánynak tételezett lerobbant lakókörnyezettel illusztrálva a tudósítást, de nyelvileg egyszer sem világossá téve a hír etnikai vonatkozását – nem egészen két perc alatt bőséges, és Magyarországon jól ismert utalást használt a cigányokra vonatkozóan, a „Fészekrakóktól⁴⁶” a „gettókultúrán” át a „szociális rendszeren élőködőkig”.

Az egyik Romaversitas csoportban többen mondták, hogy mind a szociális rendszeren való élőködés, mind pedig a „gettókultúra” a romákat beazonosító kifejezésként működnek ma Magyarországon. A másik csoportban kisebb vita alakult ki azzal kapcsolatban, hogy mi a különbségtétel mechanizmusa, hogyan osztja ketté a miskolciakat a hír egy ’mi’ és egy ’ők’ csoportra és vajon mitől értelmeződhet az ’ők’ a cigányokra. A miskolci fókuszcsoporthoz teljesen egyöntetű volt az a vélemény, hogy a riport az „élőködő” kifejezéssel utal egyértelműen a cigányokra utalt: „*hát a romákra, csak a romákra [mondja]! Nem a magyarra, az biztos. (...) mert a magyar, ha nem dolgozik, az nem feltűnő, csak a cigány feltűnő, ha nem dolgozik.*” A fenti idézet jól mutatja, hogy hogyan működik a médiában is használt előítéletességet hordozó kódolt nyelv. Látjuk, hogy azt a roma nézők dekódolják, és bár ellenállnak annak, hogy sajátta tegyék a benne rejlő előítéletet és megalázást, nem tudnak tőle teljesen elvonatkoztatni és önképükből azt kizárni: tudják, hogy sokan így tekintenek rájuk – hiszen a televízióban is ez történik.

Minden csoport visszaigazolta, hogy a riport elején bemutatott cigánytelepen készült **képek azonosításként működtek**, ami az összes további szöveget interpretálta anélkül, hogy akár egyszer is elhangzott volna a „roma” vagy „cigány” kifejezés. Beszélgetőtársaink általában tudatosan és igen kritikusan fogadták azokat a nyelvi, képi, narratív eljárásokat, amelyek révén a bejátszás véleményük szerint sugalmazott, torzított, vagy sztereotipizált. Ugyanakkor egy ilyen, ellenségesnek érzett közegben is fontos distinkciót fogalmazott meg a miskolci fókuszcsoporthoz több résztvevője, akik ellenálltak annak, hogy – a tévé által felkínált interpretációt követve -- kizárólag interetnikus konfliktusként értelmezze a miskolci számozott utcák ügyét, egyik oldalon a romákkal, másik oldalon a nem romákkal. „*Itt van 6 ház. Itt magyar és cigány között nincs különbség. Egy kalap alatt vagyunk. Ismerjük azokat a magyarokat, akik itt laknak. Itt nincs különbségtétel. Néhány magyar is bejön, leül, beszélgetünk. A gyerekek együtt járnak óvodába. Akkor milyen fajgyűlöletesség van itten, cigányok és magyarok között? (...) Itt nincs fajgyűlölet, mert egymás mellett élünk, együtt járunk vásárolni, óvodába, napi szinten. A számozott utcában ilyen nincsen.*”

5.3.2. Kiszolgáltatva a hivatalnak és a kamerának: „Ez szegyen, leszegyenítette azokat az embereket, gyerekeket, ország-világ előtt”

⁴⁶ A „Fészekrakó ügyben” 2005-től Miskolc avasi lakótelepére főleg vidékről sokgyermekes családokat költöztettek be egy program keretében, amivel jelentős állami támogatás járt. Az ügyben később bünszövetségben és üzletszerűen elkövetett vesztegetés büntette és más bűncselekmények miatt indult eljárás, többek között ügyvédet, banki alkalmazottat, értékebecslőt ítélték börtönbüntetésre. Az ügynek csaknem kétszáznyolcvan vádlottja volt. A „Fészekrakós” családok egy része együttélési konfliktusokat is okozott új lakhelyén.
http://mandiner.hu/cikk/20151210_164_vadlott_itelet_szuletett_a_feszekrakos_ugyben_miskolcon

A második bejátszás a médiának való kiszolgáltatottság helyzeteivel és a szegény, vagy más módon hátrányos helyzetű családokkal foglalkozó hivatalnokok attitűdjeivel volt kapcsolatos.

A filmrészlet felkonferálása: „Borsod-Abaúj-Zemplén az egyik legszegényebb megyénk. A munkanélküliség itt a legnagyobb az egész országban, több mint 22%. Vagyis minden ötödik ember állástalan. Sok helyen a szegénység akkora, hogy az már a gyermekek egészséges fejlődését veszélyezteti.” Eközben leromlott házakat, kerítésre teregetett ruhákat, elhanyagolt portákat és kóbor kutyákat mutató kép pereg, miközben drámai zene szól. A folytatás: „a miskolci megyei kórházban szinte már minden héten előfordul, hogy az újszülöttet a gyámhatóság elveszi az anyától, mert otthon olyan rosszak a körülmények.” (közben kórházi képek). A következő snittben egy családnál vagyunk, egy csecsemő fotói a falon, majd az anya, és a később családsegítőként bemutatott asszony alakja tűnik fel, a háttérben két gyermek játszik. A narráció: „Erzsébet állítja, meg tudna birkózni a kicsi felnevelésével. A családsegítő szerint viszont a ház pillanatnyilag alkalmatlan egy csecsemő fogadására.” A szöveget a szobáról készült vágóképek illusztrálják. A családsegítő beszél miközben a kamera a láthatóan zavartan hallgató családot mutatja: „Itt a higiéniai feltételekre gondolok: a falazatnak a rendben tartása, a festés, a fertőtlenítés...”. A következő snittben már a fürdőszobában pásztáz a kamera, a családsegítő pedig folytatja: „Itt, ez lenne a fürdőszoba, hát azt hiszem, itt minden magáért beszél. Itt a tisztálkodási a mosási, feltételeknek a megteremtése, pormentes, atkamentes, környezet legyen mindenféleképpen az újszülött fogadására.” Narráció: „ez azonban hatalmas anyagi áldozatot követel a családtól”. A családsegítő: „anyagilag nem nagyon tudnak ötről a hatra mozdulni, tehát a napi szükségleteiket próbálják, alapszükségleteket fedezni, és ezen túl arra már nincsen lehetőség, hogy egyebet, vagy bútort vásároljanak ” „Ekkora kihívással nem tudnak megbirkózni” – szól a narráció.

A televízió eljárása minden csoportban általános megütközést keltett, a résztvevők a kamera eljárását, a televíziós stáb etikai normáit kifogásolták. Leginkább a Romaversitas csoportokban voltak tudatosak azzal kapcsolatban, hogy egy televíziós stáb forgatását bizonyos etikai normák szabályozzák: „-- én a küszöbig sem engedném [a kamerát]. Csak ha én hívom.”

A képek, a riporterek és stáb érzéketlensége az egyik egyetemistában korábbi saját élményeket idézett fel: „Bódvalenkén voltunk [egy program keretében], hogy felszereljük a napelemeket. (...) Jöttek a médiától az emberek óriási kamerákkal, (...) és bejön és már kérdez: „na és akkor hogy lesz ez az áram dolog? milyenek a munkalehetőségek?” Nem tudom, hogy a második kerületbe bemennének-e a házakba ekkora kamerákkal. (...) Lehet ezt? Megszoktuk, hogy ezekhez az emberekhez kérdés nélkül be lehet menni ezekkel a kamerákkal, mivel nincsen fal meg ajtó, ami zárva maradna.” A szegény, alacsonyan képzett, szegregált közösség tagjai által lakott bagyi csoport egyöntetű véleményt formált azzal kapcsolatban, hogy egy ilyen ábrázolás megszegyeníti az interjúalanyt.

Az interjúalanyok viselkedése kapcsán több csoportban is felmerült a **jogtudatosság** kérdése. A bagiak, akik egy olyan újszerű közösségépítési program résztvevői, melynek egyik eleme a jogsegély-szolgálat, összekötötték a család zavart némaságát a jogtudatosság kérdésével, de a Romaversitas csoport tagjai is a jogtudatosság hiányát vetették fel:

-- mért engedték meg, hogy akkor jöjjön be az operatőr.
-- Szerinted ez kérdés volt? Megkérdezték tőlük, hogy bemehet-e az operatőr?
-- Nem is tudják, hogy van olyan joguk, hogy megmondják. Ha bemegy a szociális munkás, be kell engedni. Amikor bemegy a szociális munkás, akkor be kell engedni.

Képi azonosítások: „Az ember ránéz a TV-re, ilyen képeket mutatnak. (...) És akkor már tudjuk, hogy cigányokról lesz szó, nem a magyarokról.”

Bár ebben a riportban sem hangzott el, hogy romákról lenne szó, mind egy általános nézői vizsgálat⁴⁷, mind az általunk megkérdezett roma nők, férfiak egyértelműen cigány-történetként azonosították a tudósítást.

Az egyik Romaversitas csoportban így zajlott ezzel kapcsolatban a beszélgetés:

„- *A filmben csak cigányok voltak: a kórházban, a lakásban.*

-- A riport nézői vajon cigányként azonosították ezt a problémát?

-- *Cigányként, mert Magyarországon a mélyszegénységet a cigányokkal azonosítják. De ez nem a filmen múlik, hanem a problémát gondolják olyannak, ami csak a cigányokra vonatkozik.*”

“[...] -- *Az ember ránéz a TV-re, ilyen képeket mutatnak. Csak ilyenek a képek, és akkor már tudjuk, hogy cigányokról lesz szó, nem a magyarokról.*”

A csoportokban – egymástól függetlenül is – kialakult egyfajta konszenzus azokkal a képi elemekkel kapcsolatban, amelyek ’cigányként’ azonosítanak egy történetet. Ez arra mutat rá, hogy az a tudósítás, amely nem közvetlenül – kimondva, hogy cigányokról szól - azonosítja a szereplőket, hanem az etnikai keretezést a cigánysághoz kapcsolt képi és narratív elemek használatával hozza létre egy sztereotípiákkal erősen terhelt ábrázolásmódot eredményezhet.

Több fókuszcsoportban nagyon élesen merült fel, hogy egyáltalán mi indokolja, hogy a szegénység és gyermeknevelésre való alkalmasság kapcsolatának kérdését a romákkal azonosítsák. A Romaversitas beszélgetésben szakmai hibaként értelmezték a mélyszegénység és az abból adódó gyermekvédelmi dilemma etnicizálását: „*az elején úgy kezdtek, hogy minden ötödik ember állástalan. Akkor a magyarok is állástalanok. Nem? Akkor ezt ő nem tudta bemutatni. (...) Azt tudom, hogy az emberek pl. mi falunkban is ugyanúgy, cigány, magyar mindenki szegény. És olyan a lakás is. És eszébe nem jut senkinek, hogy elvigye onnan a gyereket.*” E magyarázatokban plasztikusan megmutatkozott az az identitás-stratégia, amely elutasítja a saját csoportra vonatkozó sztereotíp bemutatásokat és alternatív magyarázatokat keres a hírekben bemutatott képekre.

Több résztvevő szerint nem csak az volt a baj a riporttal, hogy etnicizált egy, a szegénységgel kapcsolatos kérdést, így a nézőknek előértelmezett egy problémát. Azt is kifogásolták, hogy a család kiszolgáltatottságát, a rászoruló család és a családsegítő hierarchikus viszonyát narratív és képi eszközökkel egyaránt rekonstruálta. A miskolci fókuszcsoport résztvevői azt hangsúlyozták, hogy a családsegítő munkatársa a bizalommal visszaélve, és pozícióját megnehezítve cselekedett. „*A családsegítő is hibázott. Ha tudta, hogy milyenek a körülmények, akkor nem ilyen felfogással kell*

⁴⁷ Síklaki István a CivilMédia megbízásából készített elemzést ’A TV2 „Napló” c. műsorában 2012.01.08. napján 19.00 órai kezdettel sugárzott „Otthagytak” c. riportjának nézői fogadtatása’ címmel. Az elemzés fókuszcsoportos vizsgálaton alapul, melyben vegyesen férfiak és nők vettek részt. A vizsgálat megállapította, hogy ’A riport képi világa pedig teljesen egyértelműen cigány problémának állítja be ezt a helyzetet, és ezzel át is keretezi a többség—etnikai kisebbség konfliktusába.’ (p.8)

odaállítani, hanem ha rászorultak, akkor segíteni kellett volna rajtuk. Felújítani azt a fürdőszobát, meg egy kis kölcsönt adni, és akkor mindjárt helyre állt volna minden! Éltem én is így, és mindig kiadták a gyereket. Attól függ, hogy milyen a családsegítő, meg a gyámügyes!”

Felmérések is igazolják, hogy egy-egy történet értelmezésében, sőt, a szociálpolitikával kapcsolatos vélemények alakulásában kiemelt szerepe van annak, hogy a riport alanyát valamely többségi, vagy kisebbségi csoport tagjaként azonosítja-e a közönség. Martin Gilens (Gilens, 1996) elemzése az amerikai magazinfotókról jól mutatja, hogy a szegénységgel kapcsolatos képek hogyan válogatták le az önhibás szegénységet a feketék, és a „tisztas”, önhibán kívüli szegénységet a fehér rászorulóknak irányába. Gilens (1996) szerint az, hogy a hírmagazinokban mutatott szegények főként feketék, túlnyomórészt munkanélküliek, és csaknem kizárólag fiatalok, aláássa, hogy a kormányzati szegénység-ellenes programok a fehérek körében is széleskörű támogatást találjanak. Egy kísérletében Janky és munkatársai (2014) tovább árnyalták ezt a képet és – leegyszerűsítve eredményeiket – arra jutottak, hogy a dramatizált bemutatók indítják be a szereplők etnikai hovatartozásával kapcsolatos értelmezői kérdéseket, amelyek radikálisan módosítják a szolidaritással kapcsolatos véleményeket. Egy másik meghatározó elemzés az RTL Klub Fókusz című műsoráról (Hammer 2006) a képektől a narratív stratégiákon át a produkció és a befogadás területéig vizsgálta a bulvármédia akkor meghatározó műsorát. A szerző arra a következtetésre jutott, hogy a Fókusz jellegzetes témaválasztásaival és tálalásaival kétpólusú világot hoz létre: *„a szegénység-riportokban a szenvedés, a kilátástalanság és a rászorultság motívumai, míg a középosztály-riportokban az egyéni teljesítmények és a közösségi összefogáshoz kötődő eredmények motívumai dominálnak”* (Hammer 2006, 84). *„Teszti mindezt a média úgy, hogy műfaji jellegzetességeiből fakadóan a szenvedés, az inség és a tragédiák képeit emberek egyperces személyes drámájaként, az esemény eredőit, illetve következményeit kiiktatva jeleníti meg”* (Hammer 2006, 118). Az általunk levetített filmrészletek között fenti („Elhagyottak” című) ebbe a kategóriába sorolható. A fókuszcsoportban elhangzott vélemények alapján e filmrészlet alkalmas volt arra, hogy a nézők számára is egyértelmű módon etnicizálja a szegénységet, rekonstruálja a szegény családok kiszolgáltatottságát, és megfoszsa az érintett roma szülőket méltóságuktól. A nézők számára egyértelműen dekódolható nemcsak az e riport által megerősített alá-fölérendeltségi viszony, de az is, ahogyan a riport bemutatásaival, szerkesztésével igazoltnak állítja be, hogy az ilyen helyzetben lévő szülőket megfoszthassa az állam a gyermekeik gondviselési jogától.

5.3.3. Kinek a nevében? Hitelesség és reprezentáció: „ki vannak ezek nevezve cigány vezetőnek. De ki nevezte ki őket? Senki! Ez a riport nevezte ki őket vezetőnek!”

Korábbi elemzéseink (Bernáth-Messing, 1998, Bernáth 2011) rendre azt mutatták, hogy a média ritkán szólaltatja meg az adott ügyben közvetlenül érintett romákat, véleményüket gyakran a média által kiválasztott „reprezentánsaik” révén véli megmutathatóknak. Hajlunk arra, hogy ez részben egyfajta ökonómiai kérdés az újságírók részéről: ki az, akit gyorsan, lehetőleg telefonon el lehet érni egy-egy kérdésben. Ugyanakkor jól láthatóan annak a szerkesztői vélelemnek a következménye is, miszerint a kiegyensúlyozottnak az is megfelel, ha egyáltalán megszólaltat romát az tudósítás, függetlenül a interjúalany legitimitációjától vagy érintettségétől.

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy kik és milyen mértékig reprezentálhatják a romák véleményét, szándékosan egy megosztó, erős vitákat kiváltó filmből választottunk részleteket. A bevágásban, melyet az M1-en sugárzott riportfilm alapján készítettünk, három szereplő mond meglehetősen sarkos véleményt: egy, a kormányzat által is gyakran szakértőként foglalkoztatott cigány értelmiségi; a borsodi „cigányvajda”, és egy spirituális vezető, az uszakai lelkipásztor. A film felvezetésében a szakértő arról beszélt rendőr-hallgatók előtt, hogy *„én, mint cigányember megmondom nektek, hogy nagyon nehéz ma Magyarországon a cigányokkal együtt élni rengeteg településen”*. A lelkipásztor arról szól, hogy *„nemzetem nevében, mint keresztény lelkipásztor, hogy kérjek bocsánatot a magyar nemzetől azokért a bűnökért, amit elkövettünk a magyar nép ellen, mint romák”*, míg a vajda arról, hogy *„meg kell azt a cigánysággal értetni, hogy nem az a menő, nem az a nagy dolog, aki börtönben ül”*. A filmrészletek és a vágóképek alkalmasak voltak, hogy a média által beállított ’roma tekintélyek’-ről, ’roma hangról’ beszéljünk, de arra is lehetőséget nyújtott, hogy az esetleges belsővé tett előítéleteket feltárjuk.

A ’szakértő’ tekintély: „a roma értelmiségi”

A rendőrök előtt a romákkal kapcsolatos sztereotípiákra rájátszó ún. roma szakértő kijelentései mindkét Romaversitas csoportban erős érzelmeket keltett. Az egyik csoport leginkább azt sérelmezte, hogy romaként hogyan visszhangozhatja valaki az előítéletekességét. Ugyanakkor itt különös jelentősége volt annak, hogy a mondatok rendőrök felkészítésén hangoztak el és ezáltal nem csupán egy véleményként értelmeződött, hanem attitűdöket és ezen keresztül (rendőri/ hatósági) viselkedést alapoz meg:

„A rendőrök egymás között is egymásban is megerősítik, hogy igen, igen, ha most ki kell menni cigányokhoz, hát akkor fegyverrel kell majd akkor odamenni, kapásból mindig csőre töltve, mert sose tudhatjuk. És ezekből lehetnek az olyan atrocitások, amik véletlen miatt, az ilyen félreértésekből adódnak. Ebből adódik, hogy a rendőrök keményebbek lesznek.”

Ugyanez a gondolatmenet, nevezetesen az, hogy mennyire veszélyes a rendőrökben tovább erősíteni az amúgy is jelentős előítéleteket és félelmet előkerült a bagi beszélgetésben is: *„A rendőröknek is már a 70%-a előítéletes. [azt sugallja] hogyha egy telepre megyek egy romához intézkedni, akkor nekem teljesen más hozzáállás kell. Ott már durvábbnak kell lennem, meg nem is tudom minek.”*

Azt, hogy egy ilyen helyzetet a maga direkt és indirekt jelentéseivel milyen nehéz, különösen egy igen gyorsra vágott filmben egyből átlátni és értelmezni, jól mutatja a bagi fókuszcsoporthoz kialakuló dinamika. Eleinte a jóindulatú értelmezések voltak többségben, igyekeztek a társadalomban széles körben elterjedt előítéleteknek való megfeleléssel magyarázni a ’szakértő’ mondatait, sőt, volt, aki észre sem vette, hogy az illető cigányként azonosította magát a beszédében. A részlet újbóli meghallgatása után azonban többen újraértelmezték a nyilatkozatot.

Az önjelölt tekintély, a vajda: „Nem tudjuk, ki ez a csóka, nem tudjuk, hogy ki ez az ember”

A magyar médiában rendre előfordulnak olyan esetek, amikor a ’cigányvajdák’ kerülnek reflektorfénybe. E vajdák nem rendelkeznek sem politikai, sem közösségi legitimációval. Azzal, hogy a média a ’cigányság’ vezetőjeként szólaltatja meg őket megerősíti azokat a kirekesztő többségi képzeteket, melyek a cigányokra, mint egy kívülálló, a magyar társadalomhoz nem tartozó, afféle törzsi szerveződésű

egzotikus népre tekintenek. E „vajda-revival” jól illeszkedik abba a sorba, ahogyan a többségi hatalom rendre önkényesen nevez ki cigány-képviselőket: cigánybírókat, majd a háború után cigány tanácsstagokat, telepfelelősöket. E rendszer társadalmi kirekesztésben játszott szerepét Fleck Gábor, Kőszegi Edit és Szuhay Péter fogalmazta meg: *„Ez a hamis, manipulatív uralmi rendszer a kirekesztő politikai törekvéseket legitimálja, és a belső kiszolgáltatottságot csak erősíti. A kirekesztetteket rábíznák a "vajdákra" és azok embereire, verőlegényeire. Ezzel is intézményesítenék a magyarországi romák társadalomalattiságát.”* (Fleck-Kőszegi-Szuhay, 2009)

Mindhárom csoport élesen reagált a vajda által mondottakra, de eltérő momentumokat hangsúlyoztak. A csoportokban a kijelentés általánosító voltát kifogásolták a résztvevők, de volt olyan is ahol azonban vita alakult ki a megszólalás igazságtartalmával kapcsolatban is. Ennél a bloknál látszott a leginkább az, hogy egyes válaszadók miként próbálnak saját csoportidentitások kialakításával, vagy a szóban forgó közösségekkel szembeni különbség hangsúlyozásával értelmezni a filmrészletet. A beszélgetések résztvevői mindannyian általában romaként azonosították magukat, de ennél a bejátszásnál többen is hangsúlyozták, hogy az ún. cigányvajda a saját környékéről, és nem általában a romákról beszélhet.

Bűntudat, bűnbánat és csoportidentitás: „És mit ér el vele? Semmit. Akkor is cigány maradsz, ha százszor is bocsánatot kérsz!”

A harmadik filmrészlet az uszkai roma lelkipásztor egy gesztusáról szól, aki bocsánatot kért *„nemzete nevében a magyar nép ellen elkövetett bűnökért”*. Ezek a szimbolikus gesztusok, bár erőteljes etnikai általánosításon, és azon alapulnak, hogy vannak kollektív bűnök, mégis bevett formái az emlékezetpolitikának; a hasonló bocsánatkéréseknek komoly súlya van a magas rangú politikusok, választott képviselők esetében. Arra azonban mi magunk nem tudunk példát, hogy a hatalom nélküli, kirekesztett közösség tenne ilyen gesztust.

A dilemmát a csoportokban éppen az jelentette, hogy a kollektív büntetést és bűnhődést elutasították, miközben többen fontosnak tartották a szimbolikus gesztust. Ennek megfelelően voltak, akik a gesztus kollektív jellegét kifogásolták, mások azonban az egyoldalúságát.

A kollektív bűnösség felvetése olyan történeteket is mozgósított, amelyek azt mutatják, hogy a kollektív megbélyegzés folyamatos ellenállásra készítheti az embert. Az alábbi történet jól mutatja, hogyan kérdőjelezi meg egy fiatal azt, ahogy a romák kriminalizált bemutatása 'evidenssé' teszi a bűnözés és az etnikai hovatarozás kapcsolatát:

„csak egy rövid sztorit még ehhez (...). Nem tudom, valami nagyon piti bűncselekmény, valami szabálysértés történt, a faluban csak arról beszéltek a magyarok. Hogy mit tettek a cigányok. (...) Előtte körülbelül pár hónappal egy magyar gyerek megölte a saját főnökét. Brutálisan. (...) Fel is darabolta a magyar gyerek a főnökét, nem tudom hány napig az autójában hordozta, csomagtartóba, és érdekes, arról egy szó sem hangzott el. És ahogy beszélgettek itt a magyarok, hogy ilyenek a cigányok, ilyen lopósak ... és akkor mondom: ismer maga engem? Azt mondja: nem. Mondom: a nevemet tudja?

– Nem.

– Akkor engem miért sorol be azok közé?

- *Hát mer' a romák ilyenek.*

Mondom: maga meg egy gyilkos. Azt mondja: miért vagyok én gyilkos? Soha nem öltem meg senkit.

– Nem maga, hanem az egyik magyar gyerek, úgyhogy maga is gyilkos. És akkor így lesett, és nem is szólalt meg utána, csak így elment. Tehát, ha így lehetne minősíteni, mondom, akkor maga is egy gyilkos, hiába nem maga ölte meg, maga is bűnrészes. Maga is magyar, ezt a keresztet vigye ő is.

(...) És sarkon fordult és elment. [Nagy egyetértés.] Ha valaki bemegy és lop egy csokit az üzletben, akkor már az egész telep lopott, az egész cigányság lopott.. nekem van nevem. A személyimbe is... állampolgári nevem van, nem az van beírva, hogy cigány.”

Konklúzió

Kutatásunk bemutatta, hogy - a fókuszcsoporthoz tartozó - romák iskolázottságtól, társadalmi státusztól és lakóhelytől függetlenül élesen látják és beazonosítják azokat a mechanizmusokat, amelyeken keresztül a romák média-bemutatása megkonstruálja a 'mi' és 'ők' kategóriáit és ezáltal fel- illetve újraépíti az etnikai alapú társadalmi különbségtételt, esetenként kirekesztést. Többségük nemcsak észleli ezeket a mechanizmusokat, de továbbgondolja annak következményét – nevezetesen azt, hogy az 'ők'-ként és 'mi'-ként értelmezett társadalmi csoportokra eltérő elvárások, normák vonatkoznak, amely aztán igazolja a két csoportra eltérően alkalmazott közpolitikai intézkedéseket. Ezeket saját életükből hozott tapasztalatokkal kötötték össze illetve támasztották alá. Mind a négy csoport bőségesen hivatkozott azokra a képi és nyelvi eljárásokra, utalásokra, amelyek létrehozzák a 'mi' és 'ők' kategóriáit és ezen eljárások változatosságára is rámutattak. Eredményeink egybeesnek Stuart Hall elméletével (Hall 1977), amely szerint a külső megítélés (ez esetben a médiakép) nem egyirányú módon formálja a kisebbségi identitást, hanem nagyon változatos stratégiákat mozgósít a kritikus értelmezések érdekében. Az elemzés során igyekeztünk azt a kreativitást is bemutatni, amit egy csoport tagjai annak érdekében mozgósítanak, hogy egy, az adott csoporthoz tartozó személy bemutatását ne kelljen magukra is érteniük. Ezek – kicsit fennköltén fogalmazva – az önbecsülés megőrzésének stratégiái.

Kutatásunk bemutatta azt is, hogy általában nagyfokú tudatosság tapasztalható a megbélyegző médiaábrázolások kapcsán, azokban a közösségekben, azonban, ahol civil segítség, jogsegély szolgálat és közösség-fejlesztés zajlik. A civilek jelenléte emeli a jogtudatosságot és a reflektálás képességét, még akkor is, ha egyébként aluliskolázott és nagy szegénységben élő közösségről is van szó. Láttuk, hogy a média nagyon fontos forrás, komoly tekintély e közösségekben; néha akár irreális elvárások tárgya. Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy milyen változatos megküzdési stratégiákat alkalmaznak e közösségek a lekezelő bemutatások kapcsán, hogy ezeket ne vonatkoztassák magukra. A változatos kivétel képzéstől, a lokális magyarázatokon át a megengedő, felmentő interpretációig számos formáját mutattuk be e stratégiáknak.

A médiát ugyanakkor korántsem tekintik egységesnek: általában árnyalt médiaképről tanúskodtak a beszélgetések és arról, hogy határozott különbséget érzékelnek egyes médiumok között azok hitelessége és korrektsége kapcsán. Mindkét egyetemista csoportban, de a miskolci és bagi csoportban is felosztatták a médiumokat aszerint, hogy mennyire megbízható az adott médium tartalma, illetve, hogy mely médiumoktól várhatnak el korrekt tudósítást saját ügyeikről. Bagon azt is hangsúlyozták, hogy az számít,

ha egy médium az emberre - és nem a cigányokra – kíváncsi, miközben – ellenpéldaként felidéztek olyan tapasztalatot is, amikor egy rendőrségi akció kapcsán a hatalom által konstruált általánosító, a cigányokat bűnözőnek tekintő cigányság-képet szolgálta ki a média.

Jenkins gondolatmenetét követve jól látható, hogy a beszélgetések kirajzolják azokat a tekintély-diskurzusokat, illetve azok kritikáját, amelyet a többségi hatalom különböző – többségi és kisebbségi - ágensei képviseltek. A fókuszcsoporthoz résztvevői iskolai végzettségtől, társadalmi, gazdasági státusztól és konfliktushelyzet jelenlététől illetve hiányától függetlenül erőteljesen megkérdőjelezték azoknak a 'roma vezetőknek' a tekintélyét, legitimitását, amelyeket a média 'nevezett' ki roma képviselőnek. Az ilyen önjelölt illetve a média számára 'érdekes' ám igen korlátozott legitimitással rendelkező roma 'vezetők' (vajda, szakértő, lelkes) véleménye nem feltétlenül képviseli a sokszínű roma közösségek véleményét, és semmiképp sem azonosíthatóak egyfajta 'roma hang'-ként.

1. számú függelék:

1. Tábla: a kutatás mintája

2. roma tartalmak kigyűjtése	roma tartalom: hír, amelyben 'roma', 'cigány' kategóriát említenek; közismerten roma/cigány ember szerepel, illetve, amely bármely más módon – akár képileg, akár sztereotípiák vagy más 'közismertnek' vélt ismerv alapján – utal arra, hogy romákról szól, romákat érint.	országos lapok online: NOL, MNO, Index, Blikk, hvg, heti válasz	november 1-15 december 5-20; jan 10-25, febr 15-28; hvg, heti válasz: teljes hónap (négy hónap)
		tv-k ⁴⁸ : RTL Klub, M1, HírTV, TV2	minden nap másikat (első nap RTL, második nap M1, stb.) ezt most csak kikeresni, rögzíteni (ezzel kell kezdeni)
3. Bűnözés	Bűnügyi hírek. lekódolni a hazai bűnügyekkel foglalkozó hírek létét, bűnözés jellegét, terjedelmet, és hogy van-e bármilyen utalás, sejtetés romákra, menekültekre és hajléktalanokra	tv-k: M1, RTLKlub	november 1-15; febr 15-28; a két TV-t felváltva; minden nap a másikat.

2. tábla: Romákkal kapcsolatos hírek az egyes média típusokban

Valid	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid napilap	123	43.9	43.9	43.9
hetilap	38	13.6	13.6	57.5
TV	119	42.5	42.5	100.0

⁴⁸ az események napján és másnap megnézni a híradókat

3. tábla Romákkal kapcsolatos hírek az egyes médiumokban

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Népszabadság	40	14.3	14.3	14.3
	MN	29	10.4	10.4	24.6
	Blikk	20	7.1	7.1	31.8
	Index.hu	34	12.1	12.1	43.9
	HVG	26	9.3	9.3	53.2
	Heti Válasz	12	4.3	4.3	57.5
	RTL Klub híradó	36	12.9	12.9	70.4
	TV2 híradó	57	20.4	20.4	90.7
	MT1 híradó	24	8.6	8.6	99.3
	HírTV híradó	2	.7	.7	100.0
	Total	280	100.0	100.0	

4. tábla: témák

		Responses		Percent of Cases
		N	Percent	
Téma ^a	Országos politika	58	8.3%	20.8%
	Külpolitika	27	3.8%	9.7%
	Roma közösség(ek) külföldön	5	0.7%	1.8%
	Kivándorlás	7	1.0%	2.5%
	Hazai kisebbségpolitika	29	4.1%	10.4%
	önkormányzati roma politika	8	1.1%	2.9%
	romákat célzó támogatások	17	2.4%	6.1%
	Kisebbségi önkormányzatiság	19	2.7%	6.8%
	Roma civil	4	0.6%	1.4%
	Jogvédelem	30	4.3%	10.8%
	Helyi konfliktus	23	3.3%	8.2%
	Oktatás	32	4.6%	11.5%
	Munkaerőpiac	16	2.3%	5.7%
	közmunkaprogram	10	1.4%	3.6%
	Gazdaság, vállalkozások	15	2.1%	5.4%
	szociálpolitika, szegénység	85	12.1%	30.5%
	Kultúra, média	57	8.1%	20.4%
	Sport	9	1.3%	3.2%
	bűnözés	81	11.5%	29.0%
	Rasszizmus, cigányellenesség	55	7.8%	19.7%
Anti-rasszizmus	41	5.8%	14.7%	
Egészségügy	20	2.8%	7.2%	
Celeb	15	2.1%	5.4%	
egyéb	40	5.7%	14.3%	
Total	703	100.0%	252.0%	

5. tábla: Romák individualizációja

	Responses		Percent of Cases
	N	Percent	
,00	2	0,5%	0,8%
személy	202	52,7%	79,2%
család, kisebb csoport	46	12,0%	18,0%
nagyon csoport, település	50	13,1%	19,6%
intézmény	16	4,2%	6,3%
romák általánosságban	67	17,5%	26,3%
Total	383	100,0%	150,2%

a. Group

2. számú függelék: Hivatkozások

- Barth, Frederick. 1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio* 1996./1.sz.
- Barth, Frederick. 1969. "Ethnic Groups and Boundaries: The Social Origins of Cultural Difference." *Boston: Little. Brown* (1969).
- Bernáth Gábor, Messing Vera 2012. "Szélre Tolva" [Pushed to the edge]. *Médiakutató* 2012 (2): 18-28
- Bernáth Gábor, Messing Vera. 1998. "...vágóképként, csak némában". *Romák a magyarországi médiában*. [„Only as cutaways, without a voice”. Roma in Hungarian media] Budapest: NEKH. <http://mek.niif.hu/00100/00144/00144.pdf>
- Bernáth Gábor, Messing Vera (1999): Roma média-stratégiák két tartalomelemezés tükrében. Kutatási beszámoló az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Központja számára, 1999
- Bernáth Gábor, Messing Vera. 2000. A magyarországi média és egy interetnikussá váló szociális konfliktus: a székesfehérvári gettóügy nyilvánossága a többségi és a roma médiában. In Horváth Á., E. Landau and J. Szalai (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány/Új Mandátum Könyvkiadó.
- Bernáth Gábor, Messing Vera 2001: A magára hagyott közönség: a magyarországi romák médiafogyasztásáról. *Beszélő*, 2001/3.
- Bernáth Gábor -- Messing Vera (2001): Roma karakter a "Barátok közt"-ben: az első fecske. *Médiakutató*, 2001 (2): 12-25
- Bernáth Gábor. 2011. A roma médiagyakornoki program környezete: a tutorok és a gyakornokok körében készített interjúk. Az elemzés a Partners Hungary Alapítvány, a Roma Produkciós Iroda és a Roma Sajtóközpont közös projektjében (TAMOP 5.5.4 A-09/1-2009-0009) készült interjúk alapján készült.
- Bernáth Gábor, Messing Vera. 2013. *Pushed to the edge. Research Report on the Representation of Roma Communities in the Hungarian Majority Media 2011*. Budapest: CPS http://cps.ceu.hu/sites/default/files/publications/cps-working-paper-pushed-to-the-edge-2013_0.pdf
- Csepeli György, Simon Dávid (2004) Construction of Roma Identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30(1): 129–150
- Jim A. C. Everett (2013): Intergroup Contact Theory: Past, Present, and Future. in: *The inquisite mind*, 17 (2). letöltve 2017 aug. 1-én: <http://tedcantle.co.uk/wp-content/uploads/2013/03/092-Intergroup-contact-theory-explained-Everett-J-2013.pdf>
- Devroe, Ilse. 2004. "This is not who we are": Ethnic minority audiences and their perceptions of the media." *Conference Dialogue 'Communication and Cultural Diversity'*(Barcelona, 24-27 May 2004). 2004.

- Durst, Judit (2011). What Makes Us Gypsies, Who Knows...?": Ethnicity and Reproduction. *Multi-disciplinary approaches to Romany studies*, 13-34.
- Fleck Gábor, Kőszegi Edit, Szuhay Péter. 2009. *A 'vajdarendszer' visszatérése*. Népszabadság 2009 november 25
- Gilens, Martin. 1996. Race and poverty in America public misperceptions and the American news media. *Public Opinion Quarterly*, 60(4), 515-541.
- Gillespie, Marie. 1995. *Television, Ethnicity and Cultural Change*. London: Routledge.
- Hall, Stuart. 1977. *Culture, the media and the ideological effect*. Arnold, 1977.
- Stuart Hall et al 1978: *Policing the crisis: mugging, the state, and law and order*. Macmillan,
- Hammer, Ferenc. 2006. *:Közbeszéd és tár- sadalmi igazságosság – A Fókusz szegénységábrázolásának értelmezése*. Budapest, Gondolat
- Janky Béla, Bakó Boglárka, Szilágyi Péter, Bognár Adrienn (2014): Szegénykép, cigánykép és társadalmpolitikai preferenciák. In Bogdán, Feischmidt és Guld (2013) "Csak másban" Roma mediareprezentáció a Magyar médiában. Gondolat Kiadó
- Jenkins, Richard. 1997. *Rethinking ethnicity: Arguments and explorations*. Sage, 1997.
- Kamalipour, Y. R., & Carilli, T. (Eds.). (1998). *Cultural diversity and the US media*. SUNY Press.
- Kovalcsik Katalin, Réger Zita 1995.: A tudomány mint naiv művészet. *Kritika*, 1995. február. 31–34.
- Lee, M. J., Bichard, S. L., Irey, M. S., Walt, H. M., & Carlson, A. J. (2009). Television viewing and ethnic stereotypes: Do college students form stereotypical perceptions of ethnic groups as a result of heavy television consumption?. *The Howard Journal of Communications*, 20(1), 95-110.
- Messing Vera (2003) *Változás és állandóság: kiköltöztetési konfliktusok médiabemutatója rendszerváltás előtt és után*. Médiakutató 2003/nyár
- Messing, Vera (2013) *In a white frame. Representation of the Roma in the Hungarian Press*. Berlin: VMD Verlag
- Stewart, Michael (2012): *New Forms of Anti-Gypsy Politics: a Challenge for Europe*. in: *The Gypsy 'Menace': Populism and the New Anti-Gypsy Politics*. Edited by *Michael Stewart*.
- Taylor, Charles. "The politics of recognition." *New contexts of Canadian criticism* 98 (1997).
- Ross, Karen. 2001. *White Media, Black Audience: Diversity an Dissonance on British Television*. In: Ross, K. & Playdon, P. (Ed.). *Black Marks: Minority Ethnic audiences and Media*. Hampshire: Ashgate. (pp. 3-16).

Rughiniş, C. (2011). Quantitative tales of ethnic differentiation: measuring and using Roma/Gypsy ethnicity in statistical analyses. *Ethnic and Racial Studies*, 34(4), 594-619.

Simonovits, G., & Kézdi, G. (2016). Economic hardship triggers identification with disadvantaged minorities. *The Journal of Politics*, 78(3), 882-892.

Tsagarousianou, Roza. (2001). Ethnic minority media audiences, community and identity: the case of London's South Asian and Greek-Cypriot Communities. In: Ross, K. & Playdon, P. (Eds), *Black Marks: Minority Ethnic audiences and media*. (pp. 17-32). Aldershot: Ashgate

3. számú Függelék: a project keretében készült folyóiratpublikációk és konferenciaelőadások listája

Akadémiai publikációk

Bernáth Gábor, Messing Vera 2015. Bedarálva: A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei. MÉDIAKUTATÓ: MÉDIAELMÉLETI FOLYÓIRAT (ISSN: 1586-8389) 16: (4) pp. 7-17.

Bernáth Gábor – Messing Vera. 2017. Romákkal beszélgetve a médiáról. Ellenállni a hatalom értelmezésének. SOCIO.HU 2017 (2) 22-44. DOI: 10.18030/socio.hu.2017.2.22.
http://socio.hu/uploads/files/2017_2/bernath_messing_tan.pdf

Messing, Vera and Gábor Bernáth (2017) Disempowered by the media: causes and consequences of the lack of media voice of Roma communities. IN: *Identities. Global Studies in Culture and Power*. (to be published in 24 (6). (December 2017).

Az alábbi publikációk nem a kutatás kapcsán készültek, de annak néhány eredményére hivatkoznak:

Annabel Tremlett and Vera Messing (2015) Hungary's future: anti-immigration, anti-multiculturalism and anti-Roma? OPEN DEMOCRACY 2015: (aug. 4) pp. 12-18. (2015)

Bernáth Gábor – Messing Vera (2017) Biztonsági fenyegetés vagy humanitárius katasztrófa? A politikai jelentésképzés és beszivárgása médiába. In: MÉDIAKUTATÓ: MÉDIAELMÉLETI FOLYÓIRAT (ISSN: 1586-8389) 18 (1) pp. 33-53.
http://mediakutato.hu/cikk/2017_01_tavasz_nyar/02_biztonsagi_fenyegetes_vagy_humanitarius_katasztrofa.pdf

Messing, Vera; Ságvári Bence 2016. „Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk” A magyarországi idegenellenesség okairól. SOCIO.HU. 2016 (1) 17-37

Konferencia és workshop előadások:

2017:

Változás és állandóság: a romák mediaképe 1988–2015.

At: Roma mediakép 1988-2015 kutatás záró konferenciája. Budapest MTA TK 2017 április 28.

Roma-kép és reprezentációs rezsimek: ábrázolási hagyományok, láthatóság, önreprezentáció.

At: Roma mediakép 1988-2015 kutatás záró konferenciája. Budapest MTA TK 2017 április 28.

Security threat or humanitarian crisis? Coverage of three iconic events of the refugee crisis by the Hungarian and Austrian mainstream news media

At: European Communication Research Association (ECREA) Conference: Migration and the Media: Ethical Challenges. Prague 07-13th November 2016.

Differentiation in the making: the role of education and the media in constructing the ethnic “other” for Roma in Hungary

At the 4th International Conference of Ethnography and Education. Barcelona. 11-14th July 2017

Security threat or humanitarian crisis? Coverage of three iconic events of the refugee crisis by the Hungarian and Austrian mainstream news media

At: The migration crisis and Central European Progressive Parties. Workshop. Budapest 9th June 2017

2016:

Biztonságiasítás a médiában és a hazai közbeszédben.

At: Biztonságpolitika és migráció workshop. 2016 november 30. (Fr. Ebert Stiftung és PC szervezésében)

Refugee crisis in the media.

At: Center for Policy Studies, CEU. Budapest. 15th June, 2016

2015:

Disempowered by the Media: Causes and Consequences of the Lack of Media Voice of Roma Communities

At: Inside the Struggle: The U.S. Civil Rights Movement and the European Roma Rights Crisis. Budapest: Central European University. 7-8 Dec. 2015

Disempowered by the Media: Causes and Consequences of the Lack of Media Voice of Roma Communities

At: Romaphobia Symposium. University of Brighton. 3rd November. 2015

Bedarálva: A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei.

At: Globális migrációs folyamatok és Magyarország - Kihívások és válaszok. MTA TK KI. 17th November 2015

2014

Disempowered by the media: lack of media standing of Roma communities: Causes and consequences.

At: Nationalist Responses to Economic and Political Crises. Yearly Conference of the Association of the Study of Nationalities organized by Central European University, Budapest: Nationalist Responses to Economic and Political Crises. 12-16 June, 2014

The case of the Roma, politics and the media in Hungary. The Gypsy Lore Society, Annual Conference. Konferencia helye, ideje: Bratislava, Szlovákia, 11-13 Sept. 2014

Sztereotípiák és migránsok megjelenése a médiában, média szerepe a bevándorlók integrációjában.

At: Kerekasztal beszélgetés. Menedék Egyesület. Budapest 2014 dec. 10

Médiamegjelenések

2015.okt. 6. Mandiner: A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei.

http://media.mandiner.hu/cikk/20151006_bernath_gabor_messing_vera_a_menekultekkel_kapcsolatos_kormanyzati_kampany_es_a_tole_fuggetlen_megszolalas_terepei

2015 okt. 7. Abcug.hu: Végy egy maszkos rendőrt, és mindenki rettegni kezd.

<https://abcug.hu/vegy-egy-maszkos-rendort-es-mindenki-rettegni-kezd/>

2015 nov. 2 HVG: Hogyan keltett félelmet Orbán a menekültekkel?

http://hvg.hu/itthon/20151102_messing_bernath_interju_menekultek

2015 nov. 2 Napló: Hogyan keltett félelmet Orbán a menekültekkel?

<https://naplo.org/index.php?p=hir&modul=itthon&hir=6615>

2015 nov. 5 Civil Rádió. Reggeli c. műsorában

2015 nov. 18 Pátria rádió: interjú Messing Verával

2015 nov. 19. Index.hu: Zsidó mesterterv és veleszületett alacsony intelligencia a bevándorlás hátterében.

2015 dec. 4. HírTV. Bernáth Gábor a 'ALINDA: Kultúrális-közéleti beszélgetés Veiszer Alindával' c. műsorban.

2015. dec. 14: Visegradrevue.eu: [From the Charlie Hebdo attack to Hungary's moral panic.](http://visegradrevue.eu/from-the-charlie-hebdo-attack-to-hungarys-moral-panic/)

<http://visegradrevue.eu/from-the-charlie-hebdo-attack-to-hungarys-moral-panic/>